

Miért változik a nemzetközi jog?

A nemzetközi jog nagyobb komplexitásának elsődleges tényezői

Marcelo Dias Varella¹

1. Bevezetés²
2. A legitimitás megteremtésének lehetősége a nemzetközi ..... jog
3. Gazdasági multipolaritás a ..... lib
4. A tér és az idő fogalmának elhalványulása az új ..... tech
5. A nemzetközi válságok hatása: A válságok szükségessége a jogrendszer
által létrehozott akadályok lebontásához¹⁹ .....
6. Önkéntes közösségek létrehozása ..... váls
7. Terrorista ..... váls
8. Bűnügyi ..... váls
9. Egészségügyi és környezeti ..... váls
10. A transznacionális gazdasági ..... szer
11. A transznacionális polgári ..... szer
12. A transznacionális tudományos ..... szer
13. Következtetések⁴⁸

Absztrakt

Ez a tanulmány a posztnacionális jog változásának tényezőit vizsgálja, különös tekintettel a globalizációnak a nemzetközi jogrendszerre gyakorolt hatására. A hidegháború vége lehetővé tette a nemzetközi jog megerősödését az új jogi normák és a posztnacionális jog kialakulása révén. A jog nemzetközivé válását felgyorsító legfőbb tényezők közé tartozik a többpólusú politikai és gazdasági rend kialakulása. A politikai szférában az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti kétpólusú rendszer vége lehetővé tette a különböző szereplők megjelenését, és a nemzetközi szférában a hatalom jogi szabályokon keresztül történő kiépítését. Gazdasági téren számos hatalom emelkedett fel, köztük az Európai Unió, Japán és Kína, valamint kevésbé jelentősek, például Brazília, India és Oroszország, valamint különböző nem állami szereplők. Eközben egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a multinacionális vállalatok, amelyek az áruk és szolgáltatások globális piacának egyre nagyobb részét ellenőrzik - és érdekeltek az üzleti gyakorlatok globális szabványosításában. De ugyanígy nőttek a gazdasági szereplők transznacionális termelési láncokba szervezett decentralizált hálózatai is. A civil társadalomban felemelkedőben vannak a nem kormányzati szervezetek, amelyek erőforrásaikkal és tudásukkal befolyásolják a politikai rendszerek megszilárdulását. A tudományos szférában nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a szakértőknek,

¹ Nemzetközi jogi professzor, Brazíliai Egyetem (UniCEUB). Jogi doktor (Párizsi Egyetem, Sorbonne). Vendégkutató, Berkeley Law, Kaliforniai Egyetem (2012). E-mail: marcelodvarella@gmail.com

szakemberek és tudósok, akik kijelölik az utakat és kitágítják az emberi lehetőségek határait. A technológiai változások összehozzák a kultúrákat, lehetővé teszik a gazdasági interakciókat, és az új kommunikációs rendszerek révén megváltoztatják az idő és a tér közötti kapcsolatot. Az olyan forradalmi kommunikációs módszerek, mint az internet, a műholdak elterjedése és a mobiltelefonokhoz való majdnem általános hozzáférés drasztikusan csökkentették a hazai és nemzetközi szereplők közötti fizikai és pszichológiai távolságokat. Miközben ez az új kontextus számos pozitív hatással jár, a válságok valóságát is megteremti, és a közös kockázatok kezelésére az államok önkéntelen közösségét teszi szükségessé. A válságok szintén a jog különböző ágaiban jelentkeznek, és elősegítik annak nemzetközivé válását. A transznacionális és multinacionális bűncselekmények, beleértve a terrorizmust is, felerősödtek. A környezeti katasztrófák megnövekedett száma csak az államok együttműködésével kezelhető. Ez a tanulmány rávilágít több olyan kulcsfontosságú erőre, amely a jogrendszert a nemzetközivé válás irányába tolja, és új felfogásokat és eredményeket kényszerít ki a külföldi és nemzetközi rendszerekkel való kapcsolatában. Ez a dolgozat rámutat, hogy a nemzetközi jog sokkal összetettebb, mint korábban volt. A nemzetközi rendet többféle hálózat befolyásolja, és magát a nemzetközi jog forrásainak és alanyainak elképzelését is újra kell gondolni.

1. Bevezetés

A tanulmány bemutatja a poszt-nacionális jog változásainak néhány tényezőjét. E tényezők közül kiemelem a globalizációnak a jogrendszerre gyakorolt hatását². A berlini fal leomlása megteremtette a nemzetközi jog erejének jogi normák általi kiépítésének lehetőségét, ami lehetővé tette a jelenlegi poszt-nacionális jog kialakulását. ³ Az új technológiák megváltoztatták a tér és az idő fogalmát. A terrorizmussal, az egészségügygel vagy a környezettel kapcsolatos globális problémák új, önkéntelen közösségeket hoznak létre a kockázat fogalma körül. A széles körű hatásokkal járó globális válságok áttörnek a jogrendszer változásainak hagyományos akadályait. ⁴

Véleményünk szerint a nemzetközi jog ma különféle makro- és mikro-folyamatok révén épül fel, amelyek kibővítik hagyományos tárgyait és forrásait, a szuverén képességek és hatáskörök nemzetközi síkra való átruházásával (a nemzetközi a nemzeti felé mozdul). ⁵ Ezzel párhuzamosan a nemzeti jogszabályok közelítenek más nemzetek jogaihoz (a nemzetek közötti elmozdulás vagy a nemzeti elmozdulása a nemzetközi felé), és a jogi normák új, államoktól és nemzetközi szervezetektől független forrásai jelennek meg. ⁶ Ez a bővülés számos tárgykörben, sajátos struktúrákkal történik: a kereskedelmi, a környezetvédelmi, az emberi jogi, a humanitárius, a pénzügyi, a büntető- és a munkajog hozzájárul a poszt-nacionális jog kialakulásához, más-más működési módokkal, más-más

² François Ost & Michel Van de Kerchove, *De La Pyramide Au Réseau. Pour une Theorie Dialectique du Droit* 43 (2002).

³ Jürgen Habermas, *Era das transições* (2003).

⁴ Sabino Cassese, *A jog globalizációja* 37 (4) *Journal of International Law and Politics* 973-993 (2005)

⁵ Nico Krish, *Az alkotmányosságon túl, A poszt-nacionális jog pluralista szerkezete* (2010).

⁶ Paul Schiff Berman, *A bírák mint kozmopolita transznacionális szereplők*. University of Connecticut School of Law Articles and Working Papers. Paper 38 (2004) http://lsr.nellco.org/uconn_wps/38

szereplők és különböző jogforrások, amelyeket a jog új komplexitásaként kell értelmezni. ⁷ A jog olyan fogalmakat és struktúrát biztosít a párbeszédhez, amelyeket a politikai és gazdasági szereplők nem hagyhatnak figyelmen kívül, amikor csak akarnak. A jog megteremti azokat a feltételeket, amelyek mellett egy nemzetközi közösség esetleg létezhet, létrehozva és megváltoztatva az igazságossággal és legitimitással kapcsolatos elképzelések elvárásait. ⁸

Mint minden globális szintű átalakulási folyamat esetében, itt is vannak olyan pillanatok, terek és témák, amelyekben a nemzetközivé válás folyamata felgyorsul, és vannak olyanok, amelyekben lelassul. ⁹ Pontosan azért, mert különböző sebességgel halad előre, ez az átalakulás polikronikus (egy tér, változó sebességgel) vagy időnként aszinkron (több tér, változó sebességgel) forgatókönyvet hozhat létre, amikor az egyes alrendszerek tempója eltérő. A jogrendszer a globalizációval szemben a legnagyobb nehézséget a pluralista szinkronizáció gondolata jelenti, olyan közös szabályokkal, amelyek tiszteletben tartják a kulturális sokféleséget, ugyanakkor stabilitást biztosítanak egy fiktív globális jogrend számára. ¹⁰

A politikában, a gazdaságban és a technológiában, valamint a kulcsfontosságú nemzeti és nemzetközi szereplők közötti kapcsolatokban bekövetkezett változások olyan új valóságot kényszerítenek a jogrendszerre, amely kedvez annak nemzetközivé válásának. Az új valóság nem közvetlenül jelentkezik, tekintettel arra, hogy a jogrendszernek megvan a maga struktúrája. Ez a struktúra adja meg a koherenciáját, és fenn kell tartani, hogy igazolja autonóm identitását. Inkább közvetett kapcsolatról van szó, amely a jogot a vele szemben támasztott igényeknek megfelelően átalakítja.

A jog nemzetközivé válásának folyamatát az utóbbi években felgyorsító fő tényezők között szerepel a többpólusú politikai és gazdasági rend kialakulása. Politikai téren az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti kétpólusú rendszer megszűnése lehetővé tette különböző szereplők megjelenését. A politikai kétpólusúság megszűnése lehetővé tette a hatalomépítést nemzetközi síkon a jogi szabályokon keresztül. Különösen a gazdasági, polgári és tudományos szereplők jelentősége nőtt meg. ¹¹ A gazdasági kategóriában különböző hatalmak emelkedtek fel, mint például az Európai Unió, Japán és Kína, valamint kevésbé fontos, de feltörekvő szereplők, mint Brazília, India,

⁷ Gunther Teubner, *alkotmányos töredékek* (2012).

⁸ Martti Koskenniemi, *Az apológiától az utópiáig. A nemzetközi jogi árvelés szerkezete* xiii és 19. (2005).

⁹ François Ost, *Jogrendszer rend és rendetlenség közötti*, ix-x. (1994).

¹⁰ A kifejezést Mireille Delmas-Marty kölcsönözte, és a *Les Forces Imaginantes du Droit* című könyvgyűjteményben dolgozta ki. Delmas-Marty írásai, akivel három éven át tartottunk fenn egy kutatási vitahálózatot, alapvetőek e munka szempontjából. További kulcsfontosságú szerzők közé tartozik Gunther Teubner, François Ost, José Alvarez, Martii Koskenniemi és Emamuelle Jouannet, akikkel az elmúlt években hidakat építettünk ki a párbeszédhez, a Brazílián belül és kívül tartott konferenciák és megbeszélések révén. Mindazonáltal mindezen szerzőknek sajátos elképzelései vannak; ez a munka a saját, a többiekétől eltérő útját igyekszik kijelölni.

¹¹ Ez az osztályozás Mireille Delmas-Marty-tól származik, és a 2007-2009-es Hálózati képek a jog nemzetközivé válásáról című, különböző országokból származó kutatókkal folytatott vitában került megvitatásra. Az elemzés elemzési módszerét - tényezők, szereplők és folyamatok - ez a kutatóhálózat dolgozta ki, Mireille Delmas-Marty koordinálásával. Fontosnak tartjuk azonban, hogy néhány pontos módszertani pontra összpontosítsunk, megkülönböztetve a korábban ismertetett vitáktól.

és Oroszország, valamint különböző nem állami szereplők. A multinacionális vállalatok, amelyek az áruk és szolgáltatások globális piacának egyre nagyobb részét ellenőrzik, és érdekeltek az eljárások és az üzletvitel módszereinek globális szabványosításában, egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, de ugyanígy a gazdasági szereplők transznacionális termelési láncokba szervezett decentralizált hálózatai is¹². A civil társadalomban felemelkednek az erőforrásokkal vagy tudással rendelkező nem kormányzati szervezetek, amelyek befolyásolják a politikai rendszerek konszolidációját. A tudományos szférában egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a szakértőknek, a szakembereknek és a tudósoknak, akik meghatározzák az utakat és kitérítik az emberi lehetőségek határait.¹³

Az új technológiai lehetőségek által előidézett változások összehozzák a kultúrákat, lehetővé teszik a gazdasági interakciókat, és az új kommunikációs rendszerek révén megváltoztatják az idő és a tér közötti kapcsolatot. Az olyan forradalmi kommunikációs módszerek, mint az internet, a műholdak elterjedése és a mobiltelefonokhoz való majdnem általános hozzáférés gyors terjedése drasztikusan csökkentette a hazai és nemzetközi szereplők közötti fizikai és pszichológiai távolságokat. Miközben ez az új környezet számos pozitív hatással jár, egyúttal egy másfajta valóságot - a válságok valóságát - is megteremtí, és a közös kockázatok kezeléséhez szükséges államok önkéntelen közösségét hozza létre.

A válságok a jog különböző ágaiban is előfordulnak, és elősegítik annak nemzetközivé válását. A büntetőjog területén felerősödött a transznacionális és multinacionális bűncselekmények nemzetközivé válása, a terrorizmus és a bűnszövetkezetek növekedése. Ami a környezetet illeti, a katasztrofális erejű válságok megnövekedett száma csak az államok együttműködésével kezelhető.

Fontos részletezni néhány olyan empirikus megfigyelést, amelyek a jogrendszeret érintő változásokat előidéző főbb tényezőket és szereplőket mutatják be. Természetesen itt nem áll szándékunkban elkalandozni a globalizáció vizsgálatába, hogy minden egyes ilyen átfogó kérdést mélyrehatóan tárgyaljunk, mivel ez elvonatkoztatna e munka fókuszától. A cél az, hogy jelezzünk néhány olyan kulcsfontosságú pontot, amelyek nyomást gyakorolnak a jogrendszerre, a nemzetközivé válás irányába tolják azt, és új felfogásokat és eredményeket kényszerítenek ki a külföldi és nemzetközi jogrendszerekkel való kapcsolatában.

2. A legitimitás megteremtésének lehetősége a nemzetközi jogon keresztül

1990 után a szovjet birodalom felbomlása és a gazdasági liberalizmus, mint az egyetemes törekvések modelljének felemelkedése kedvező környezetet teremtett a jogi normák fejlődéséhez a következő területeken

---

¹² José Eduardo Faria, *O direito na economia globalizada* 60 (2004).

¹³ Marie-Angèle Hermitte, *La fondation juridique d'une société des sciences et des techniques par les crises et par les risques*, In: *Mélanges en hommage à Michel Prieur* (2007).

közös. Miközben az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa¹⁴ megerősítette a minden államra alkalmazandó jogi normák forrásaként betöltött szerepét, a Bretton Woods-i intézmények is megerősödtek a Kereskedelmi Világszervezet létrehozásával, a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap, valamint a regionális szintű multilaterális gazdasági intézmények megerősítésével.

Az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti kétpólusúság megszűnése lehetővé tette a hatalom jogi normákon keresztül történő kiépítését, valamint a humanista eszmék felemelkedését és megszilárdulását. A hidegháború vége, amelyet szimbolikusan a berlini fal 1989-es leomlása jelzett, kedvező légkört teremtett az egyetemes törekvésekkel rendelkező jog megalkotásához olyan területeken, ahol a két ideológiai blokk államainak vétőjoga korábban megakadályozta volna a cselekvést. Ennek egyik figyelemre méltó példája az ENSZ Biztonsági Tanácsának a katonai erő alkalmazását engedélyező, erőteljes határozatok sorának megjelenése. 1990 előtt a nemzetközi közösség nevében végrehajtott beavatkozás nagyon nehéz lett volna, mert amikor a beavatkozás az Egyesült Államok, Franciaország vagy az Egyesült Királyság érdekeit szolgálta, Kína és a Szovjetunió egyaránt vétőt gyakorolt, és fordítva. Most viszont lehetséges, hogy a bolygó nagyhatalmai az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagjaiként közösen lépjenek fel, és hozzanak létre egy sor kötelező érvényű szabályt a nemzetközi béke fenntartására és helyreállítására. A "nemzetközi béke" fogalma viszont kibővült, és olyan új helyzetekre is kiterjed, amelyekkel korábban nem számolt a nemzetközi jog.¹⁵

Az állam továbbra is központi szerepet játszik a globalizált világban. Azonban mind a nagyhatalmak, mind a A periférián lévő államok elkezdték politikáik kialakítását mind nemzetközi, mind helyi szinten. Nemzetközi szinten az államok három nemzetközi jogi koncepcióhoz térnek vissza. Az első koncepció a nemzetközi társadalom kiépítése, amelynek különböző területeken való előrehaladásának célja a nemzetek közötti koordináció valamilyen formája, nem pedig egyszerűen az együttélés. A második koncepció a nemzetközi közösség koncepciója felé való elmozdulás, meghatározott közös érdekekkel, hogy végül az emberiség koncepciójára épülő nemzetközi szolidaritás eszméje felé vezessen.¹⁶

---

¹⁴ A "Biztonsági Tanács" és az "Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa" kifejezéseket felváltva használjuk.

¹⁵ Pierre-Marie Dupuy, *Droit international public* 817-818 (2008).

¹⁶ Dupuy jól magyarázza ezt a fogalmat: "a nemzetközi társadalom, a nemzetközi közösség és az emberiség háromféleképpen tekint az emberi családra, mindegyiknek pontos történelmi dátuma van. Téves lenne azt sugallni, hogy ezek egymás után egymás után előforduló helyettesítők; ez az olvasó számára egy új, "három szakaszból álló jog" fogalmát vetítené előre, amely szerint az emberiség joga követné a közösség jogát, amely a társadalom jogát követi. A valóságban ez a három fogalom a jelenlegi nemzetközi politikai és jogi rendszerekben különböző elvek és feszültségeik közepette egymás mellett létezik. A nemzetközi társadalom fogalma a szuverén államok együttélését hozza a valóságba. A közösség fogalma újabb keletű, és többet jelent a nemzetközi kollektivitásnál, túllépve az állam egységes fogalmán, hogy az érdekek, a jog és a köteleességek egységét sugallja a nemzetek családját alkotó különböző népek között. Az emberiség fogalma tovább tágítja a perspektívát, és nemcsak a jelen, hanem a jövő nemzedékeit is magában foglalja a népek közötti szolidaritás fogalmával az állami identitások közepette.

A nemzetközi jog alapjául szolgáló alapvető logikai struktúra - az egoista és a közösségi elemek közötti különbség - a tizenötödik század óta nem változott. Ma azonban az uralkodó logika a közösségi logika, amely bizonyos, a nemzetek között többé-kevésbé közös értékeken alapul, valamint egy olyan geopolitikai forgatókönyvön, amely lehetővé teszi a globális hatalmak közötti nagyobb koordinációt az érdekeiknek megfelelő, a jog által legitimált kollektív cselekvés irányába. ¹⁷

A többpólusúság eszméjével szemben áll az az érv, hogy az Egyesült Államok politikai, gazdasági és katonai fölényét arra használja, hogy viselkedési szabályokat kényszerítsen a világra, olyan szabályokat, amelyek alól az Egyesült Államok maga is mentesül. Az Egyesült Államok nemzeti értékekre hivatkozik, hogy elkerülje a nemzetközi kötelezettségeket, ugyanakkor a nemzetközi jogon keresztül a világ többi országára is ráerőlteti a saját elképzeléseit. ¹⁸ Az amerikai kivételesség eredete magában az ország történelmében rejlik, amely az élitek által kikényszerített joggal szemben a demokráciára, az esélyegyenlőségre, a kollektív perspektívák rovására az individualizmusra, a gazdasági szabadságra, a vallásos hitre, bár többféle hagyomány is jelen van, a politikai hatalommal szembeni szkepticizmusra, az állandóan jelen lévő militarizmusra és az amerikai nép hazafiságára épül. Az amerikai jogelméletben az ország egyedi álláspontjainak elfogadására különböző indokok vannak, többek között olyan érvek, amelyek szerint

(1) az Egyesült Államok az egyetlen olyan ország, amelynek küldetése a szabadság és a demokrácia előmozdítása, és ezért nem szabadna nemzetközi intézményeknek alávetni; (2) az a tény, hogy egyes államok liberálisabbak, mint az Egyesült Államok, azt jelenti, hogy a globális integráció egyensúlyát az amerikai nép által tolerálható mértéket meghaladón állítanánk; és (3) az amerikai föderalizmus áthághatatlan korlátokat szab a globális integrációnak. ¹⁹

és a rivalizálás, amely továbbra is fennáll. Ez a fogalom egy időn túli dimenziót is hozzáad. Ennek alapján elképzelhető a pozitív nemzetköziesedés tág tere, amelyben az emberiség érdekeit egy reprezentatív testületre bízánk". Pierre-Marie Dupuy, fenti 15. lábjegyzet, 817-818. o. Itt nem fogjuk megvitatni a nemzetközi társadalom és a közösség közötti különbséget, illetve azt, hogy a társadalom a közösségből eredő konstrukció-e, vagy inkább az emberi természetből fakadó természetes következménye a másokkal való együttélésnek. Az emberi közösség fogalmáról lásd még Emmanuelle Jouanet, *L'idée de communauté humaine à la croisée de la communauté des Etats et de la communauté mondiale in La mondialisation entre illusion et l'utopie* 191-232 in Archives des philosophie du droit, 2003, 47. t.).

¹⁷ Martti Koskenniemi esetében egy másfajta látásmódot figyelhetünk meg. Lásd Martti Koskenniemi, *Az apológiától az utópiáig. A nemzetközi jogi érvelés szerkezete* xiii és 19 (2005), 497.

¹⁸ Az itt használt kivételesség az az álláspont, amely szerint egy adott ország értékrendjének tükröződnie kell a nemzetközi jogban. Lásd de Anu Bradford és Eric A. Posner, *Universal exceptionalism in international law. Közjogi és jogelméleti munkadokumentum*, 290. sz. 6. The Law School. The University of Chicago. <http://ssrn.com/abstract=1551355>.

¹⁹ Anu Bradford és Eric A. Posner, fenti 18. lábjegyzet, 03. o. Ahogy Onuma Yasuaki fogalmaz, ez egy ellentmondásos érv, mivel ugyanazok az államok, amelyek a kivételességre hivatkoznak, mint arra, hogy miért nem kell alávetni magukat a nemzetközi szabályoknak, arra ösztönzik a nemzetközi közösség többi tagját, hogy a követendő jó magatartás példaként tekintsen rájuk.

Nem értek egyet ezekkel az álláspontokkal. Az Egyesült Államoknak nincs hatalma arra, hogy egyoldalúan ráerőltesse elképzeléseit a világra. Az Egyesült Államok, más államokhoz hasonlóan, a geopolitikai lehetőségek alapján maximalizálja ambícióit és érdekeit a nemzetközi tárgyalási fórumokon. Egyrészt a világpolitikában rejlő lehetőségei és saját érdekei szerint az Egyesült Államok azon nagy államok közé tartozik, amelyek a nemzetközi jog összetettségét növelő folyamatokat mozgatják. A megye főszereplője volt a multilaterális tárgyalások során alkalmazott szinte valamennyi rezsim - például az emberi jogok, a nemzetközi kereskedelem, a humanitárius és a büntetőjog - kiépítésének. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének egyik fő finanszírozója, a Kereskedelmi Világszervezet és annak vitarendezési testületének főszereplője, és a különböző nemzetközi bíróságok ellene hozott ítéletei közül szinte mindegyiket teljesíti. Másrészt az Egyesült Államok nem tartotta be az ENSZ Biztonsági Tanácsának az Irak elleni invázióról szóló határozatait, és nem ratifikált különböző nemzetközi szerződéseket a környezetvédelemről (pl. Kiotó), a büntetőjogról (pl. Nemzetközi Büntetőbíróság), az emberi jogokról (Amerika-közi Bíróság) és a humanitárius jogról (aknákról és más tiltott fegyverekről). Az Egyesült Államok segített a Nemzetközi Bíróság megalakításában, de az első kötelező erejű határozatok és az első elutasító ítéletek után kivonult a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságából.²⁰

Az Egyesült Államokhoz hasonlóan más világhatalmak is arra használják gazdasági és katonai erejüket, hogy saját kultúrájuknak megfelelően érvényesítsék saját nézeteiket és érvényesítsék érdekeiket. Az emberi jogok felé irányuló egységes európai törekvés nagyrészt a két világháború során elszenvedett hatalmas emberáldozatokból ered. Valójában a huszadik század végi Európában ritkán találni olyan családot, amelynek tagjai nem vesztek el a háborúk során, nem is beszélve a különböző európai városok szörnyű pusztulásáról. Az európai kivételesség az emberi jogok védelmének erős kultúráján és a népszuverenitást tiszteletben tartó és az egyént védő fejlődési elképzelésen alapul.

Az európai államok mindazonáltal gazdasági erejüket arra használják, hogy jogi és politikai álláspontokat képviseljenek értékeik és gazdasági érdekeik védelmében. Az 1980-as években Törökország és Egyiptom ellen a szellemi tulajdonnal kapcsolatos álláspontjuk megváltoztatására kényszerítő szankciók hasonlóak voltak azokhoz, amelyeket az Egyesült Államok 1988-ban az amerikai kereskedelmi törvény 301. szakasza alapján Brazília ellen vezetett be. Az európai államok által hozott hasonló intézkedésekre példa Mianmar kizárása az Európai Általános Preferenciális Rendszerből 1997-ben a kényszermunka bevezetése miatt, illetve Fehéroroszország kizárása 2007-ben az emberi jogok súlyos megsértése miatt. Az Európai Unió egyoldalúan lépett be a kaukázusi konfliktusba, arra hivatkozva, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsán keresztül nem lehet a nemzetközi közösség nevében fellépni. Egyes megfigyelők

²⁰ Anu Bradford és Eric A. Posner, fenti 18. lábjegyzet, 1. és 7. pont.

úgy vélik, hogy az európai pacifizmus éppúgy racionális válasz a katonai erő globális elosztására, mint a két világháborúból eredő sajátos ideológia.²¹

A kínai kivételesség a kínai külpolitika 1950-es évek óta érvényesülő vezérelveit szerint írható le, mint például a területi integritás és más államok szuverenitásának tiszteletben tartása, a meg nem támadás, a belügyekbe való be nem avatkozás, a kölcsönös előnyök és egyenlőség, valamint a békés egymás mellett élés. Ebben az értelemben az emberi jogokat az állam garantálja, és bizonyos feltételek mellett biztosítja azokat. Így minden államnak saját elképzelése van az emberi jogokkal kapcsolatban, a nemzeti hagyományoknak megfelelően. Fontos, és konkrétan, a kínai külpolitika a közös, de differenciált felelősséggel rendelkező nemzetközi jogrendszerbe vetett hite alapul, amely az 1950-es és 1960-as évek fejlődési jogára jellemző. A nemzetközi rendszernek az újraelosztó politikák révén valamennyi állam fejlődésére kell törekednie. Ezen elvek alapján Kína 2007 januárjában ellenezte az ENSZ Biztonsági Tanácsának Mianmar elleni határozatát, amely az emberi jogok súlyos megsértése miatt szankciókat vezetett be, ugyanakkor 1998-ban ellenezte a koszovói beavatkozást, arra hivatkozva, hogy a konfliktus belső ügy volt. Kína azonban több tucatszor részt vett a Biztonsági Tanács számos, más államok megszállásával kapcsolatos határozatában.²² Miközben az agressziómentesség elvére hivatkozik, Kína nem habozik megerősíteni, hogy a szomszédos államokat, például Tajvant, vissza kell integrálni a kínai államba, mert azok a nagy kínai birodalomból származnak.

Lafer elemzése a modernitás kanti szellemiséghez való eljutásáról és a kanti szellemiségtől való eltávolodásáról azt mutatja, hogy a bizonyos értelemben a kozmopolita szemlélet alapjául szolgáló feszültség, amely azt állítja, hogy a kivételek az együttélés rendszerének részét képezik, nem pedig azt, hogy egy szereplő nézeteit másokra kényszerítik. Ebben az értelemben felidézhetem Kant ötödik kérdését, miszerint az emberiség folyamatosan halad-e a jobb felé. Az 1990-es évek elején az amerikai-szovjet kétpólusúság vége a berlini fal leomlásával úgy tűnt, hogy egy olyan kozmopolita rend megvalósulása felé mutat, amelyet a legitimitás kritériumainak nagyobb fokú egységessége, a társadalmi élet megszervezésével kapcsolatos konfliktusok csökkenése, a nagyobb politikai konvergencia, az apartheid megszűnése, az izraeliek és palesztinok közötti oslói megállapodások, valamint a fenntartható fejlődésről szóló különböző ENSZ-konferenciák megtartása, amelyekben az államfők túlnyomó többsége részt vett, jellemez. Valójában 2000 óta ez a konvergencia kevésbé egyértelmű.²³ A nemzetközi kereskedelmi és környezetvédelmi rezsimek alig haladtak előre, és a régi kivételek ismét felmerültek. A háborúk formái megváltoztak, és a globális bizonytalanság tovább növekszik.

²¹ Anu Bradford és Eric A. Posner, fenti 18. lábjegyzet.

²² Anu Bradford és Eric A. Posner, fenti 18. lábjegyzet, 24-32. o.

²³ Celso Lafer, *Obstáculos a uma leitura kantiana do mundo, no início do século XXI* In: Fernando Henrique Cardoso et alii. *Por uma governança global democrática*, 73-83, különösen 73-75 (2005).

A posztacionális jog tehát nem egyetlen erős állam, az Egyesült Államok politikai megnyilvánulásának eredménye, hanem inkább a hatalom többszörös megnyilvánulásának következménye, számos széttagozott és gyakran ellentmondásos folyamaton keresztül, amelyeket az államok építenek, de az állami, szubállami és magánszereplők hálózataiból álló új normatív folyamatok is. Még ha a jog és a politika nemzeti szinten meg is őrzi jelentőségét, a nemzetközi fellépés összetettsége eltérő eredményeket eredményez, amelyek érdekében ugyanazok az államok a különböző tárgyalási fórumokon ellentétes álláspontot képviselnek. Ez a fejlődés ugyanabban a kronológiában, de az egyes tárgyalási rendszerekben különböző időpontokban következik be, ami a jogi és politikai polikronizmust mutató rendszer jellemzője.²⁴

3. A gazdasági multipolaritás a liberalizmus kontextusában.

A gazdasági globalizáció a társadalmak differenciálódásának és a társadalmi rendszerek átalakulásának egyik fő tényezője. A globalizáció mint folyamat azonban nem kizárólag a piacok vagy a gazdaság szempontjából határozható meg. Magában foglalja a tudomány, a kultúra, a technológia, a katonaság, a logisztika, a sport és a környezet átalakulását; a globális geopolitikai színtér átrendeződését; és szűkebb értelemben a politika és a jog átalakulását.²⁵ Az 1990-es évek az Egyesült Államokat sokféle módon, mindenekelőtt a gazdaságban, és sok esetben a jogi síkon való hegemonia törekvéssel, univerzalizáló modellek és extraterritoriális jogi szabályok erőltetésével az Egyesült Államok fő világhatalommá emelte. Különböző jogi esetekben az amerikai modelleket globálisan elfogadták.

Az amerikai-szovjet kétpólusúság megszűnése és a kialakuló többpólusú nemzetközi geopolitikai helyzet kedvező környezetet teremtett a globális gazdasági integráció számára. Jogi téren a gazdasági integráció az egyetemes jellegű nemzetközi szervezetek, például a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) elterjedésében, valamint a hidegháború alatt létező más nemzetközi szervezetek, például maga az ENSZ új erejében és autonómiájában mutatkozik meg. Az amerikai hegemoniát több szempontból is csökkentette Kína politikai-gazdasági nyitása az 1980-as és 1990-es években, az Európai Unió megerősödése, valamint több feltörekvő hatalom felemelkedése ebben a században, mint például Brazília, India, Dél-Afrika, Argentína és Oroszország.

---

²⁴ Gunther Teubner, *Globális Bukovina*. In Gunther Teubner (szerk.). *Globális jog állam nélkül* 3 (Dartmouth, 1997). Ebben az értelemben a globalizáció szubglobális szférákban működik. A világ egyetlen országa sem vesz részt minden nagy eseményben, például az első vagy a második világháborúban; nem minden ország része az iszlám vagy a keresztény világnak, nem minden ország vesz részt a labdarúgó- vagy krikett-világbajnokságon; nem minden ország beszél angolul vagy kínaiul. Vö. William Twining, *Normative legal pluralism: a global perspective* 20 (2010) *Duke J. Comp. & Int'l L.* 505.

²⁵ Gunther Teubner, *Igazságosság a globális kapitalizmusban?* v. 1, n. 3, (2008) *Eur. J. Int'l L.* 1.

Ezek az államok nem meghatározó módon járulnak hozzá a nemzetközi cselekvéshez, hanem azáltal, hogy valamivel aktívabban vesznek részt a fontosabb nemzetközi vitákban.

A WTO létrehozása a gazdasági multilateralizmus legfontosabb eredménye lehet a jogi területen. A WTO megalapítása újjáélesztette a nagyobb globális gazdasági integráción és a világméretű növekedésen alapuló, a kereskedelem és a gazdasági liberalizmus megerősítésével, a kanti szellemben megvalósuló békés forogatókönyv felépítésének gondolatát.²⁶ Szükségessé és lehetővé vált olyan globális szabályok - kiszámítható és egységes eljárásokkal rendelkező - létrehozása, amelyek a világkereskedelem szinte abszolút részarányát érik el, valamint a protekcionista vagy erősebb gazdasággal rendelkező államok visszaéléseinek ellenőrzésére szolgáló normák.

A huszadik század végén és a huszonegyedik század elején az emberiség a tizennegyedik és tizenötödik századhoz hasonló történelmi pillanatban él. A keresztes hadjáratok végével és a Kelettel való szorosabb kapcsolattartással a társadalmak olyan kereskedelmi útvonalakat hoztak létre és erősítettek meg, mint például Flandria és Champagne. A nemzetállamok létrejötte nagyrészt a kereskedelmi útvonalak által meggazdagodott, felemelkedő polgári osztály érdekeinek volt köszönhető. A kereskedelem virágzásához szükség volt a feudális jogi szabályok kiszámíthatatlanságának csökkentésére, az áruk szállításának és értékesítésének biztonságának növelésére, a korabeli politikai testületek közötti monetáris és adópolitikai különbségek csökkentésére, valamint közös eljárási szabályok elfogadására. Az állam megszületése az alacsony középkorban közvetlenül összefügg azzal a finanszírozással, amelyet a polgárság nyújtott a feudális uraknak, hogy olyan hadseregeket támogassanak, amelyek képesek voltak meggyőzni más politikai vezetőket, hogy alávegyék magukat a szuverén hatalmuknak.

Ma ugyanezt a folyamatot egy új ciklusban látom. A kereskedelem már nem helyi, hanem globális. A mai "burzsoázia" olyan vállalatokból áll, amelyek az egész világon, az államhatárokon túl, különböző államokon keresztül forgalmazzák termékeiket. Ugyanabban a formában, mint az alacsony középkorban, ez a polgárság egységes, kiszámítható szabályokat igényel, hogy lehetővé tegye az egész világon megismételhető üzleti modelleket, olyan vitarendezési rendszerekkel, amelyek megvédik a befektetéseiket. Ennek érdekében globális struktúrákat kell létrehozni a jogi szabályok előállítására, végrehajtására és alkalmazására. Bizonyos értelemben a gazdasági liberalizmus felemelkedése, még az olyan politikailag zárt országokban is, mint Kína, segít megteremteni az ehhez a folyamathoz szükséges környezetet.

Ebben a környezetben alakul ki a modernitás fogalma: az individualizmuson alapuló értékek dekonstrukciója. A kollektív értékekkel szemben a magánértékek kerülnek előtérbe. A gazdasági szempontok uralják a társadalmi fejlődés minden területét és felfogását. A gazdasági alapelvek, mint például a hatékonyság a

---

²⁶ A közgazdaságtan fontosságáról a jogi és intézményi struktúrák kiépítésében a második világháború végén lásd például Hans Kelsen, *Peace through Law* (1973), 16. o.

verseny vagy rivalizálás, az olyan eszmékkel, mint az állampolgárság és a szolidaritás, versengenek a helyért, hogy megmagyarázzák az új valóság által generált előnyök elosztását. A piacgazdaság átalakulása a tőkejavak felhalmozásán és az ész trivializálásán alapuló kapitalista gazdasággá, teret enged a javak felhalmozásán alapuló racionalitásnak. Ez a piacok kapitalista uralmának hatása. ²⁷

Globalizáció alatt a nagyobb globális gazdasági integráció folyamatát értem, amely magában foglalja a kereskedelmi, pénzügyi, monetáris és egyéb kapcsolódó elemeket. Ezek az elemek számtalan fogalmat foglalnak magukban, amelyek a szerzőtől és az elemzés terjedelmétől függően változnak, de én itt erre az egyszerű fogalomra hivatkozom, amelyet a munka során végig fejleszteni fogok. A globalizáció kölcsönhatásban áll egy másik, párhuzamos folyamattal, amelyet a francia szerzők "mondializációnak" neveznének, és amely az emberi jogok és más államközponitú struktúrák nagyobb mértékű integrációjára összpontosít a jog más területein, és megkülönböztetik attól. E globalizációs folyamat fő jellemzői közül kiemelik a "jogok denacionalizálását, az intézményi formák deterritorializálását és a kapitalizmus politikai formáinak decentralizálását; a kereskedelmi gyakorlatok uniformizálását és szabványosítását globális szinten; a tőkepiacok deregulációját; a termelő beruházások földrajzi átcsoportosítását; a spekulatív beruházások volatilitását; a terek és a társadalmi reprodukció egységesítését; a migrációs mozgalmak elszaporodását; valamint a nemzetközi munkamegosztás radikális változását, ami egy többpólusú politikai gazdaságszerkezetet hoz létre" ²⁸.

Miközben azonban többpólusú, a hatalom, az erőforrások, a hatáskörök, a funkciók, a munka- és foglalkoztatási feltételek, a jövedelmezőség, a pénzforgalom, a technológia és az információ eloszlása a mag- és a periférián lévő államok között erősen aszimmetrikus. A globalizációt nem szabad összekeverni egy etikai univerzalizmussal, amely feltételezi a szegénység elleni küzdelmet. ²⁹ Továbbra is nagy egyenlőtlenségek mutatkoznak az előnyök elosztásában a mag- és a perifériaországok között. A különböző racionalitásokban (gazdasági, merkantilista, pénzügyi, termelői és bérlői) legalábbis jó artikulációkat azonosíthatunk. Ven a liberális kereteken belül mély ellentmondások és folyamatos feszültségek vannak. ³⁰ Az egyenlőtlenségek nem feltétlenül a nagyobb területű államok vagy a leghosszabb múltra visszatekintő gazdasági dominanciával rendelkező államok javára alakulnak, mert egyes kis államok, mint például az ázsiai tigrisek, amelyek befektetett

---

²⁷ Christian Comélieu, *Les impasses de la modernité: critique de la marchandisation du monde* 45 (2000), több más szerző mellett. Comélieu a gazdasági érdekek, a verseny és a piacgazdaság kapitalista gazdasággá való átalakulásának túlsúlyát sugallja, majd az ész számszerűsíthető és részleges racionalitássá degradálódásáról beszél, amely a profit felhalmozásán alapul.

²⁸ José Eduardo Faria, fenti 19. lábjegyzet, 60. o.

²⁹ Mireille Delmas-Marty, *Les forces imaginantes du droit I. Le relatif et l'universel* 13 (2003).

³⁰ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 94. o.

erősen az elektronikus szolgáltatások értékesítésén alapuló fejlesztési stratégiákban, hangsúlyt fektetve a bankrendszerre, sikerült jelentős globális befolyásra szert tenniük.

Még nemzeti szinten is csökken az államok határait feletti ellenőrzése az új pénzügyi modellek elterjedésével. Globálisan a spekulatív tőke napi áramlása meghaladja a legtöbb ország gazdasága által megtermelt értéket. A tendencia az, hogy a tőke erősen spekulatívvá és érzékennyé válik a kis politikai vagy jogi eltérésekre. Más társadalmi rendszerekben nem lehet normákat alkotni anélkül, hogy ne vennék figyelembe a befektetők érdekeire gyakorolt lehetséges visszahatásokat is, akiket nem egyénekként lehet azonosítani, mint korábban, hanem nagy befektetési alapokként. A nagymértékű tőkemenekülés egy ország termelési rendszereinek destabilizációját eredményezheti. A befektetett tőke mértéke, amely közvetve egy állam foglalkoztatási szintjéhez és növekedési üteméhez vezet, gyakran az állami ellenőrzés nélküli magáncégek által végzett kockázatértékelésektől függ. Ezeknek a kockázatértékeléseknek a hatása a 2011-es és 2012-es európai válságban is megmutatkozott. Az államnak figyelembe kell vennie a külső gazdasági és pénzügyi szereplők viselkedését, amikor gazdasági hatású törvényeket vagy szabályokat alkot, még belpolitikai kontextusban is. Bár az államok lényegében fenntartják formális szuverenitásukat, a határait feletti anyagi ellenőrzés - amennyiben az a kereskedelemre vagy a monetáris, fiskális, deviza- vagy akár jóléti rendszerekre vonatkozik - kevésbé a belső jog működésétől, sokkal inkább a gazdaságuk relatív méretétől, iparuk, kereskedelmük és szolgáltatásaik jellemzőitől, népük képzettségétől és az infrastruktúrájuk modernizáltsági szintjétől függ. A témával foglalkozó teoretikusok számára a nagy kihívást az jelenti, hogy kezeljék ezt a szakadást "az állam *formális* szuverenitása és az *érdemi* döntési autonómiája között, másrészt pedig a hatalmi rendszer globalizáció jelensége által okozott újrakonfigurálásának következményeit"³¹.

Ezzel egyidejűleg a liberális államról az intervencionista államra való áttérés is megtörténik. Ez utóbbiban a magánjog közjoggá vagy alkotmányos joggá válik, néhány szereplő preferenciái szerint. Az adhéziós vagy nyílt záradékkal rendelkező szerződések beavatkozás tárgyát képezhetik. A fogyasztóvédelmi jogban a bizonyítási teher áthelyezésére kerülhet sor, eljárási preferenciákat alkalmazva a felek közötti egyenlőtlenségek enyhítésére, lazítva a *pacta sunt servanda* eszméjét.³²

Ez a folyamat megmutatja a feszültséget az államok fogyasztói szerepvállalás felé mutató tendenciái és a globalizáció folyamata között, amelyet a transznacionális struktúrák és a kereskedelmet megkönnyítő szabályok előmozdítása jellemez, ahelyett, hogy kifejezetten a fogyasztóvédelemre vagy a különböző felek közötti formális egyenlőségre összpontosítana a jogi eljárásokban. Ebben az összefüggésben az intervencionista államot sokan indukálják, számos

³¹ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 122. o.

³² José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 205. o.

szereplők és érdekek, hogy a szabályozás és a kazuisztikus szabályok megalkotása révén megoldást találjon a területén belüli problémákra. Ez a folyamat a "jogalkotási infláció" vagy "juridizáció" folyamatára jellemző, alacsony hatékonyságú normák elburjánzását eredményezi, ami hozzájárul a bírói aktivizmushoz és a közpolitika igazságszolgáltatásba való átültetéséhez, olyan - gyakran alkotmányos jellegű - jogi rendelkezések alapján, amelyek kiterjesztik a bírói mérlegelési jogkört a korábban a jogalkotói vagy végrehajtói hatáskörbe tartozó témákban.³³

Ennek következtében megszakad az állam hatalomgyakorlásának demokratikus legitimitása a saját területén. A modern társadalom a demokrácia gyakorlása révén jött létre, amely az állam területén belül valósult meg. Az állam viszont többé-kevésbé hatékony ellenőrzést gyakorolt a piac és a hozzá kapcsolódó gazdasági szereplők felett, amit három tényező - társadalom, állam és piac - tett lehetővé, amelyek mindegyike ugyanazon a területen működött. A piacok globalizációja lehetővé tette a gazdasági szereplők számára, hogy kiterjesszék területüket, és így globálisan cselekedhessenek. Paradox módon a társadalom továbbra is helyi marad. Néhány nagyon sajátos esetben a társadalomnak sikerül kiterjesztenie működési területét, más közösségekkel való intenzív kapcsolat révén. Ez a kapcsolat néha nemzetek feletti struktúrákon, például az Európai Unión, vagy nem kormányzati szervezeteken keresztül valósul meg, de ez a kapcsolat sokkal kevésbé intenzív, mint a piacok között. Az állam keveset változik, vagy ha külsőleg cselekszik, akkor a többi állammal folytatott párbeszédre támaszkodik, a kölcsönös korlátozás rendszerében. Még a legerősebb államok sem képesek hatékonyan szabályozni a globális gazdasági szereplőket.³⁴ Ennek következtében a nemzeti jog problémákkal szembesül a hatékony normák keresése során a különböző társadalmi-gazdasági területeken. A nemzetek feletti alapon megfogalmazott jogigények megsokszorozódása relativizálja az állam szerepét. A jogi monizmus erodálódik, lehetővé téve a normatív pluralizmusnak kedvező környezet kialakulását.³⁵ Más szóval, a globális gazdasági liberalizmus terjeszkedése megváltoztatja azt a liberális víziót, amelyre a nemzetközi jog épül.

A mai nemzetközi jog kulcsfogalmai - autonómia, egyenlőség, önrendelkezés - alapvetően liberálisak, és olyan korszakban fogalmazódtak meg, amikor a liberalizmust gyakorolták.

³³ José Eduardo Faria szavaival élve, ahogy a "körülmenyek szabályai" vagy a "szükségszerű szabályozások" megszorodnak, az állam elveszíti a viselkedés szabályozására használt szabályok jogi értékének valódi dimenzióját. José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 205. o., citando Leon Duguit, *Traité de droit constitutionnel* (LGDJ, 1930).

³⁴ Jürgen Habermas, fenti 3. lábjegyzet, 104. o.

³⁵ A szerző szavaival élve: "Mindezt a nemzetállam és a szuverenitás, a politikai autonómia, a hatalommegosztás, a jogi monizmus, az egyéni jogok, az alapjogok, a bírói felülvizsgálat és a *jogerős ítélet* elvein alapuló jogi gondolkodás köré épített intézményi gépezet egyre inkább fékezi az alapanyagok, a termelés, a tőke, a pénzügyek és a fogyasztás piacainak transznacionalizálódási folyamatának sokszínűsége, heterogenitása és összetettsége. Ebben az értelemben, a helyzettől függően (a fogyasztói piac mérete, a gazdasági kapacitás súlya, a termelési technológia ellenőrzése, a modernitás mértéke az infrastruktúra tekintetében stb.) az állam elveszíti a belső szintű (monetáris, fiskális, deviza- és jóléti politika) politikájának végrehajtásához szükséges autonómiát és függetlenséget." José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 23. pont.

különösen az államhatárokon belül. Ezek a fogalmak a nagyobb globális integrációval új kontúrokat kapnak. A kialakult jogi struktúra megváltoztatásának indokai a különböző elképzeléseknek, különösen a közösségi elképzeléseknek³⁶ megfelelően változnak, amelyek az egységes piaci struktúrák globális szintű alkalmazásának szükségességére vonatkoznak.

Az ilyen liberális fogalmak a modern nemzetközi jogból származnak, amelyet a tizennyolcadik században dolgoztak ki, különösen Emmer de Vattel munkája nyomán. Vattel alapján a nemzetközi jog a nemzetközi társadalom eszméjét erősíti. Ez a társadalom az államok autonómiájára épült a belső ügyek szabályozásában (az államok önrendelkezése, a XVIII. századi liberális irányzat), de az intervencionizmusra is, bizonyos pozitívnak tartott értékek felépítésében, amelyek a XVIII. és a XX. század között a népek megmentésének, jólétük lehetővé tételének, a szegénység elkerülésének, végül pedig az emberi jogok, a fejlődés és a XXI. századi liberális logikában (a liberalizmus egy másik fogalma) a demokratikus modellek exportjának elveiből fejlődtek ki. Egyes szerzők a liberális-jóléti dialektikát tekintik a fő motornak, amely köré a nemzetközi jog a XVIII. század óta épül.³⁷

Megjegyzem továbbá az államon kívüli, transznacionális cselekvésre képes, autonómia látszatát keltő magánjogi kapcsolatok hálózatainak kialakulását. Valójában a normatív pluralizmusnak vagy globális normatív pluralizmusnak több fogalma is létezik. Én a fogalmat a normatív rendek pluralitásaként értelmezem, hogy a témát a komplexitás vagy sokféleség gondolatával kapcsoljam össze. A nemzetközi jogban a források, szereplők, hatalmi központok, kommunikációs struktúrák és konfliktusmegoldási módszerek megsokszorozódását foglalja magában.³⁸

A változások fent említett három tényezője (társadalom, állam és piac) különböző sebességgel terjeszkedik azon a területen, ahol hatnak, így az új valóságban demokratikus deficit keletkezik. A globalizáció és a *mundializáció* között aszimmetria áll fenn. Olyan kontextusban élünk, amelyben a demokrácia helyi szinten, korlátozottan működő hatalomra épül, és megpróbál befolyásolni egy olyan piacot, amely immár globális. A politikai gépezet képtelen hatékonyan végrehajtani a döntéseit. Habermas szavaival élve "az *önrendelkezés* és a politikai *önbefolyásolás önreferenciális* jellege többé nem egyértelműen

---

³⁶ Martti Koskenniemi, fenti 17. lábjegyzet.

³⁷ Lásd különösen Emmanuelle Jouannet, *Le droit international libéral-providence. Une histoire du droit international* (Bruylant szerk., 2011).

³⁸ William Twining, fenti 31. lábjegyzet, 516. o. Mint ilyen, az itt használt fogalom nem tévesztendő össze más hasonló fogalmakkal, amelyek az államon belüli források sokféleségére összpontosítanak, akár a hagyományos közösségeket (Wolkmer), akár a részvételi pluralizmust (Kumar, Vidya) érintik, hanem inkább olyan fogalom, amely kifejezetten a nemzetközi jog növekvő komplexitására utal a huszadik század végén és a huszonegyedik század elején.

meghatározott. ³⁹ Teubner szerint szisztematikusan a társadalmi rendek közötti szélsőséges differenciálódási folyamatot, a "racionalítások összecsapását" látjuk, amely olyan konkrét példákban nyilvánul meg, mint például a gazdasági alapokhoz vezető struktúrák, a pénzügyi spekuláció, a gyógyszeripari szabadalmak, a drogkereskedelem, a reprodukív klónozás stb. "A differenciálódás bűnét soha nem lehet visszacsinálni. A Paradicsom elveszett." ⁴⁰

Az "átmenetek korszakában" a terület és a legitimitás formái még meghatározatlanok. A területi állam, a politika és a jogrendszer közötti konstruktív egyensúly már nem áll fenn. A nemzetállam a XIV. és XV. században a piacok területi terjeszkedésére jött létre; a hatalomgyakorlás rendszerét építették ki, amely legitimitását a népnek tulajdonította. Ma már a nemzetállamok nem magyarázzák és nem legitimálják a hatalom gyakorlását. Nincs globális "nép". De eközben nincs más alakzat, amely legitimitást adna a hatalomnak. ⁴¹ Talán vagy a globális koordináció jogi-politikai struktúráinak létrehozása felé haladunk, vagy széttöredezett rendek kiépítése felé, amelyeknek sajátos legitimációs szabályaik vannak, vagy akár a nemzeti protekcionizmus felé is visszafejlődhetünk. "A politikai hatalom csak akkor "nyerhet teret" a globális piacokon, ha hosszú távon olyan infrastruktúrát tud létrehozni, amely képes fenntartani a kifelé irányuló belpolitikát, és amely nem választható el a demokratikus legitimációs folyamattól." ⁴² Más szereplők a magánirányítási rendszerek kialakulását azzal azonosítják, hogy azok nem a piaci mechanizmusok, hanem saját változatos és decentralizált rendjük és eljárásaik révén képesek legitimitást biztosítani. ⁴³

4. A tér és az idő fogalma elhalványul az új technológiák miatt.

A technológiai változások, különösen az internet, megváltoztatták a modern életmódot, és a hatalom új formáit tették lehetővé. Egyrészt ezek a változások felerősítik a közösségek közötti kölcsönös befolyásolási folyamatokat. A nemzeti és nemzetközi politikához való hozzáférés módszerei kiszélesednek, új demokratikus gyakorlatokat teremtve. Az információhoz való hozzáférés gyakorlatilag korlátlanul lehetséges. Másrészt a magánszereplők képessé válnak arra, hogy destabilizálják egy állam gazdaságát a gyors

---

³⁹ Jürgen Habermas, fenti 4. lábjegyzet, 104. o. -.

⁴⁰ Gunther Teubner, fenti 24. lábjegyzet, 2. pont.

⁴¹ A legitimitás fogalma alatt itt az engedelmisség motiválására való képességet értjük. A vita arról, hogy a norma legitimitása a tekintélyben (pozitivisták gondolkodás) vagy a közösségben (Aquinói Szent Tamás) rejlik-e, meglehetősen hagyományos. Lásd Luciane Cardozo Barzotto érdekes munkáját: *Razão de lei. Contribuição a uma teoria do princípio da legalidade in Revista de Direito GV*, v.3,n.2., 219-260. o., különösen a 235- o..

⁴² Eugen Richter, "Demokratie und Globalisierung", in Ansgar Klein és RainerSchmalz-Bruns, *Politische Beteiligung und Bürgerengagement in Deutschland apud Jürgen Habermas*, fenti 4. lábjegyzet, 115. o..

⁴³ Gunther Teubner, fenti 24. lábjegyzet, 3. pont.

nagy mennyiségű tőke mozgása - a tartalom vagy a működési módszerek állami ellenőrzésének hatékony mechanizmusai nélkül.

Az, ami nemzetközi, hozzáférhetővé, jelenlővé válik. Az állam általában véve kevésbé tudja ellenőrizni az állampolgárai és mások közötti interakciókat. Az információhoz való hozzáférés korlátlanra válik, vagy legalábbis annyira elérhetővé, hogy meghaladja az emberi képességet az információ elsajátítására. A technológiai változások olyan "információfelhőt" hoznak létre, amely lehetővé teszi, hogy a közös érdekű csoportok találkozzanak, annak ellenére, hogy több ezer kilométer választja el őket egymástól. Lélektanilag az idegen többé nem ismeretlen vagy elérhetetlen, hanem jelenlővé, lehetségessé válik. Bár az automatikus fordítási eszközök még gyengék, már most lehetővé teszik az információkhoz való hozzáférést gyakorlatilag bármilyen nyelven. A Babel tornya a technológia megjelenésével leomlik. Az emberek, a törvényhozók, a politikai döntéshozók és a bírák közötti párbeszéd kibővül; mechanizmusok jönnek létre a közigazgatási átláthatóság és az elektronikusan nyújtott kormányzati szolgáltatások számára; a piacok integrálódnak. "A térbeli és időbeli távolságokat többé nem "hódítják meg", hanem inkább nyomtalanul eltűnnek a megkettőzött valóságok mindenütt jelenlétében"⁴⁴, egy olyan környezetben, ahol a technológiai fejlődés autonóm, kevés állami ellenőrzésnek van alávetve.

Az internet és tágabb értelemben a technológiai forradalom lehetővé teszi a különböző terek és idők összekapcsolását a jog és a politika területén. Ezt a folyamatot minden állam vagy közösség a saját tempójában éli meg. Ez a különbség nem azt jelenti, hogy bármelyik közösség nagyobb vagy kisebb mértékű fejlődést tapasztal, mert mindegyik a saját útját járja. A társadalmi rendszerek közötti szerződés bővülésének struktúrájában a kölcsönös befolyásolás vagy - ahogy egyes szerzők jobban szeretik - a kölcsönös irritáció folyamata zajlik⁴⁵. A gazdaság, a politika, a tudomány és a jog különböző kommunikatív diskurzusokat tart fenn, amelyek nem antagonisztikusak, hanem inkább kiegészítik egymást. Az internet révén a hatások megnőnek e társadalmi rendszerek más, korábban nemzeti vagy idegen szféráknak tekintett konstrukcióiban és azok között, ami erősebb kölcsönhatásokat eredményez a nemzeti, külföldi és nemzetközi eszmék között, a belső és külső érintett szereplők közvetlen és közvetlen kapcsolatán alapulva.

Bár a jogi átalakulások minden egyes területi térben eltérő ütemben, a kultúra, a politika, a gazdaság vagy más helyi kritériumok szerint változnak, az internet lehetővé teszi az időben és térben nagyon különböző kontextusok közötti hatásokat. Azonnali kapcsolat más országok szereplőivel

⁴⁴ Jürgen Habermas, 3. lábjegyzet, 58. o.

⁴⁵ Alberto Febbrajo és Günther Teunber, *Autonomy and regulation in the autopoietic perspective: an introduction in State, law, and economy as autopoietic systems. Regulation and autonomy in a new perspective* 4, 7 és 8 (Dott. A. Giufrè szerk., 1992). E logika szerint a jogi diskurzus központi eleme a legális/legális bináris elemzése. A politikai diskurzusban: kormány/ellenzék. Ami a gazdaságot illeti: akiknek van/nem van földjük stb.

Az országok lehetővé teszik a társadalom számára, hogy a különböző kulturális és normatív terek miatt a társadalmi problémák megvitatásában különböző időpontokat elfoglaló, különböző környezetek befolyásolják és befolyásolják a társadalmat. A hatásoknak ez a sokfélesége a kultúrák összecsapását vagy a különböző, egymással szemben álló civilizációk összecsapásának lehetőségét hozza létre. ⁴⁶ Az összeütközés befolyást jelent, és lehetővé teszi az interakciót és a tanulást. A jogrendszer alapjául szolgáló gondolkodásmód nem változik, de a rendszernek most meg kell találnia a módját annak, hogy a többféle kontextusban is meg tudja birkózni. Az internet ilyen módon a társadalmi rendszerek egészének fejlődésében fontos eszközként működik.

A technológia azt is lehetővé teszi az egyének számára, hogy demokratizálják az információt, és megkerüljék az állam ellenőrzését a határain belül történtek felett, így az egyének hozzáférési és befolyásolási lehetőségei olyan politikai kérdésekre is kiterjednek, amelyek normális esetben kívül esnének a hatókörükön. Vegyük például az iráni tüntetőket 2009-ben, a líbiai tüntetőket vagy a tibeti politikai mozgalmakat, akik a mobiltelefonjukkal rögzített videóikat a globális számítógépes hálózaton keresztül megosztották a nemzetközi közösséggel. Ők bebizonyították, hogy két olyan állam, amely megpróbálja monopolizálni az információ ellenőrzését a területén, képtelen volt erre; és ezek az államok nem tudták megakadályozni őket abban sem, hogy befolyásolják a globális közvéleményt, hogy megpróbáljanak nyomást gyakorolni a hazájukra. Ezek az egyének a politikai nyomásgyakorlás nemzetközi szintről a nemzeti szintre irányuló formáit gyakorolták az internet segítségével. Ugyanezt láthatjuk a közösségi hálózatok felhasználásában az ellenállási mozgalmak szervezésében Egyiptomban, Mubarak megbuktatásával, és más országokban a 2011-es arab tavasz idején.⁴⁷

A szubállami szinten bővül a köztisztviselők közötti párbeszédre való képesség. Gyorsan és könnyen megismerhetik, hogy más országok hogyan kezelték a hasonló problémákat az internetes keresés révén, amely könnyen hozzáférhetővé teszi ezeket az információkat. Ami a végrehajtó hatalmat illeti, a tisztviselők felfedezhetik a közpolitikák végrehajtásához szükséges eszközöket és legjobb gyakorlatokat, kölcsönhatásba léphetnek más szereplőkkel, és tanulhatnak a hibákból és a nemzeti határaikon túl kialakuló módszerekből. Az igazságszolgáltatásban a más jogi vitafórumokhoz és az azonos témák kezelésére szolgáló más struktúrákhoz vagy módszerekhez való hozzáférés lehetővé teszi a bírák számára, hogy tanuljanak a külföldi bíróságokon folytatott vitákból, amelyeket esetleg más kultúra és jog különböztet meg, és ezeket az érveket saját nemzeti rendszerükben adaptálják és használják. A jogalkotók használhatják az e-demokrácia rendszereit, amelyek lehetőséget biztosítanak az online részvételre a törvénytervezetek kidolgozásában és a közvélemény-kutatásokban, valamint a más országok által alkalmazott törvények mintáinak keresésére. Minden

---

⁴⁶ A "civilizációk összecsapása" kifejezést Samuel Huntington: *Choque de civilizações* (Objetiva szerk., 1997) című könyvéből kölcsönöztem.

⁴⁷ Jordan J. Paust, *Nemzetközi jog, méltóság, demokrácia és az arab tavasz*. 2012 (46) Cornell Int'l LJ, elérhető az ssrn-en: <http://ssrn.com/abstract=1991432>.

esetekben nemcsak a közvetlen részvétel révén lehet befolyásolni a globális vitákat, hanem azáltal is, hogy a tudást, a vitákat és a belső döntéseket mások számára is hozzáférhetővé tesszük. ⁴⁸

A technológiának köszönhetően lehetőség nyílik nemcsak más országok, hanem a saját országunk megértésére is. A közintézmények nagy lépéseket tettek előre az átláthatóság terén. Brazília például más fejlett országokban ritka tapasztalatokat szerzett a törvényhozási viták és bírósági eljárások élő video- és rádióközvetítése révén, a TV Câmara (képviselőház), a TV Senado (szénátus) és a TV Justiça (igazságszolgáltatás) csatornákon keresztül, amelyek a lakosság jelentős részét elérik. A Legfelsőbb Bíróság minden ítéletét élőben közvetíti a nyílt televízió. A polgárok érdeklődése e tájékoztatási források iránt folyamatosan növekszik. A tisztségviselők viszont egyre inkább érzékelik ezt az érdeklődést és ellenőrzést, így ma már gyakori, hogy egy kongresszusi képviselő komolyan beszél az üres ülésterem előtt, tudván, hogy szavai hallhatóak a különböző csatornákon és a médiabeszámolóknak olyan vezető kérdésekben hozott döntésekről, mint az embrionális őssejtkutatás, az újráfutózt gumiabroncsok behozatala, a magzati magzatok abortálása vagy a korrupcióellenes "tisztá lap" (*ficha limpa*) törvény alkalmazása az elmúlt néhány évben.

A közkiadások ellenőrzése és a panaszok ingyenes internetes vagy telefonos benyújtásának lehetősége az "átláthatósági portálon" keresztül már lehetővé teszi a polgárok számára, hogy valós időben ellenőrizhessék és jelenthessék a brazil kormány szinte valamennyi kiadásával kapcsolatos problémákat. Természetesen a valódi internet-hozzáféréssel rendelkező lakosság aránya még mindig alacsony, de évről évre gyorsan növekszik, ami lehetőséget teremt arra, hogy a rendszer előnyei idővel növekedjenek. ⁴⁹

A hatalmas adatmennyiségek számítógépes feldolgozásának gyors, látszólag korlátlanul növekvő képessége lehetővé teszi számunkra, hogy példátlan módon, minimális idő alatt túllépjük a tér korlátait. Egyes ágazatokban a magáncég fokozatosan felváltja az államot, mint főszereplőt. Ez a társadalmi, gazdasági, politikai és jogi struktúrák átrendeződését jelenti, amely lehetővé teszi az erőforrások koncentrációját olyan tőkeexportáló központokban, mint Tokió, London és New York, a bolygó távoli pontjain zajló események feletti ellenőrzéssel, valós időben. ⁵⁰

Hasonlóképpen, lehetővé válik az áruk és - ami fontos - a pénzügyek piacainak integrációja, ami azonnal lenyűgöző mennyiségű tőkét mozgat a területek között. Ezek az átutalások olyan gyorsan történnek, hogy lehetővé teszik a pénzügyi szereplők számára, hogy megzavarják a korábban szilárd gazdasági

⁴⁸ Cristiano Ferri Soares de Faria, *O parlamento aberto na era da internet: pode o povo colaborar com o Legislativo (Az internet korszakában a lakosság együttműködik a jogalkotással)*

na elaboração de leis? (2012)

⁴⁹ Ezzel kapcsolatban különösen Cristiano Ferri Soares de Faria munkáját emeljük ki (lásd az 55. lábjegyzetet).

⁵⁰ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 62., 80. pont.

egész országok rendszerei néhány nap alatt, anélkül, hogy azonosították volna őket. Természetesen a személyazonosságot ellenőrizni lehet a pénzügyi áramlásokban néhány államban, például Braziliában vagy az Egyesült Államokban, de az államok többsége még a nagy pénzügyi mozgásokat végző személyeket sem képes azonosítani.

Az internetet csak részben és az államoktól viszonylag függetlenül szabályozzák, az Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) révén, amely bár magán viseli az Egyesült Államok befolyásának nyomait, viszonylag autonóm, és a magánszektorban felmerülő viták önrendeződésének erőteljes fórumaként szolgál. Összességében a *lex electronica* ma talán a legmagánorientáltabb és legautonómabb jogrendszer, amely rendkívül hatékony szankcionáló erővel rendelkezik azokkal szemben, akik megszegik a magatartási szabályait, és erős *de facto* befolyással bír a társadalmi szerveződési formákra.

A technológia és a társadalom közötti kapcsolat a kölcsönös hatások és átalakulások dialektikáját eredményezi. A tudomány és a technológia nem szabadon halad előre, hanem a hatalmon lévők irányítják őket, akár állami, akár magánpolitikai érdekeknek megfelelően. Általában a tudomány és a technológia a hatalom birtokosainak lenyomatát viseli. Ez lehet politikai érdek, amikor állami beruházásokkal foglalkoznak, vagy magánérdek, amikor magánberuházásokról döntenek. Az állami és a magánbefektetés gyakran szorosan összefügg a tudományban és a technológiában, de általában szinte minden országban erős állami részvétel, ha nem is túlsúlyban vannak a kutatás és fejlesztés állami beruházásai. A meghatározott beruházási prioritások *a priori* a társadalom általános érdekeihez kapcsolódnak, amelyeket politikai képviselők fogalmaznak meg. Ez nem jelenti azt, hogy a tudományos fejlesztéseket, például az internetet, kizárólag állami érdekek vagy korábban létező hatalmi struktúrák okozták vagy ösztönözték. A technológia, előnyei miatt, gyorsan terjedhet és rövid idő alatt átalakíthatja a társadalmat. Tény, hogy ha egyszer átalakul, a társadalom a hálózatok és más technológiák fejlődésének befolyásolásával válaszol, és ezzel a kölcsönös átalakulások örökös körforgását hozza létre.⁵¹

5. A nemzetközi válságok hatása: A válságok szükségessége a jogi rendszer által létrehozott akadályok lebontásához

Az államok és más szereplők közötti globális együttműködés fontos motivációja a közös problémákból eredő kockázatok kezelésének szükségessége. Ez az összefüggés új társadalmi berendezkedést hoz létre, amely nemcsak a társadalmi jólét előmozdítására összpontosít, hanem arra is, hogy megfelelő és demokratikus válaszokat találjon a globális kockázatokkal küzdő globális társadalom számára.

A válságok megmutatják a nem intézményesített hatalmak erejét, különösen a nemzeti intézmények értelmében vett hatalmak leépülését, a demokratikus deficit az alapvetően bürokratikus

⁵¹ Jürgen Habermas, *Ciencia y técnica como ideología*. Traducido por Manuel Jiménez Redondo 87 (1986).

döntéshozatali folyamat, valamint a hatáskörök széttagoaltsága a nemzetközi intézmények értelmében. ⁵² A helyi társadalmak ismerik azokat a kockázatokat, amelyekkel rutinszerűen szembesülnek, és tudományos rendszereket hoznak létre azok magyarázatára és kezelésére. A globális válságok létezése azonban, amelyek kezelése a nemzeti határokon túlmutató erőfeszítéseket igényel, megköveteli az államoktól, hogy felerősítsék és megerősítsék a nemzetközi együttműködés eszközeit, hogy közösen kezeljenek bizonyos kockázatokat, ami az érvelés egységét feltételezi, ami nem mindig nyilvánvaló. ⁵³

A globális válságok egyfajta önkéntelen nemzetközi közösséget hoznak létre, mivel a különböző szereplők kénytelenek együttműködni. ⁵⁴ Ebben az értelemben úgy vélem, hogy az államok integrációjának mozgatórugója nem csupán a pozitív értékek köré épülő integrált globális közösség létrehozásának vágya, vagy a nemzetközi szervezetek által a nemzetközi jog megsértése miatt alkalmazott szankcióktól való félelem,⁵⁵ hanem a közös globális kockázatok kezelésének szükségessége is.

Az iparosodás folyamatával a társadalomban kialakul az önpusztítás képessége, ami a reflexivitás fogalmát hívja életre. Vagyis a társadalom ki lehet téve saját romboló hatásának.

---

⁵² Mireille Delmas-Marty, *Les forces imaginantes du droit I. Le relatif et l'universel* 18 és 19 (2007). A szerző szavaival: "si les crises paraissent d'abord conduire à l'impasse, en révélant l'absence de modèle théorique permettant de se représenter les pratiques liées à l'organisation des pouvoirs, un vide, avons-nous dit, entre ce qui n'est plus et ce qui n'est pas encore -, elles ouvrent aussi à leur manière la voie pour en sortir, en révélant les difficultés à résoudre, et d'abord la désarticulation des pouvoirs au sein des institutions nationales et leur fragmentation au sein des institutions abovenationales ; mais elles suggèrent aussi, de façon encore implicite, la montée en puissance des pouvoirs non institués qu'il faudra intégrer à la refondation. "Ha válságok jelennek meg, és először patthelyzetet eredményeznek, feltárva a hatalomszervezéssel kapcsolatos gyakorlatokat reprezentáló elméleti modell hiányát, egy vákuumot, ahogy mondtuk, a már nem létező és a még nem létező között - ezek egyben utat nyitnak a kiútjuk számára, feltárva az először megoldandó nehézségeket és a hatalom széttagozódását a nemzeti intézményeken belül és a széttöredezettséget az abszövétségi intézményeken belül, de azt is sugallják, még mindig implikáltan a nem létrehozott hatalmak felemelkedését, hogy integrálni fogja az újraalapításba."" (szabad fordítás)

⁵³ Marie-Angèle Hermitte. *La foundation juridique d'une société des sciences et des techniques par les crises et les risques in Mélanges en l'honneur de Michel Prieur* 145-6 (2007).

⁵⁴ Mireille Delmas-Marty, fenti 52. lábjegyzet, 26. o. Neves, Habermas nézetét bírálva úgy véli, hogy Habermas "a kötelező kozmopolita szolidaritás lelkiismeretének" fogalma "súlyos problémákat takarhat el, amelyek túlságosan összetett változókön múlnak ahhoz, hogy a politikai és jogi szférában megfelelően lehessen velük foglalkozni". Természetesen a kormány nélküli globális köztársaság absztrakt eszméje összetett jelenség, több változóval, amelyet különböző akadályok, például a kultúra és a nyelv akadályoznak; mindazonáltal véleményünk szerint ezekkel a változókkal és akadályokkal Habermas és Mireille Delmas-Marty különböző nézőpontokból foglalkozik. In Marcelo Neves, *Transconstitucionalismo* 87 (2009).

⁵⁵ Vö. José Alvarez, *Do States socialize?* 54 Duke LJ, 965-966 (2005). Ezt az álláspontot különösen Jürgen Habermans képviseli különböző szövegekben, de különösen a Post-national constellation és az "Era das transiçoes" című művekben, valamint Ulrich Beck, aki a globális kockázati társadalom kialakulását állapítja meg. Franciaországban Marie-angèle Hermitte, Christine Noiville és mások a Párizsi Egyetem Jogi, Tudományos és Technikai Központjában. Mindegyiküknek más-más felfogása van a globális integrációról, de mindannyian egyetértenek abban, hogy a túlélés szükségességén alapuló integrációs folyamatról van szó.

fejlesztés. ⁵⁶ A globális szintű problémák megelőzési eszközöket igényelnek a különböző érintett államok részvételével, amelyek olyan technikákat igényelnek, amelyek olyan gyorsan fejlődnek, mint az emberi önpusztító képesség. Ebben a folyamatban, miközben a tudomány tisztázza az ok-okozati összefüggéseket, a túlzott specializáció paradox módon akadályozza az átlagember hozzáférését az ilyen magyarázatokhoz. A technológiai fejlődéssel csak az egyes területek specialistái képesek érzékelni az ok-okozati összefüggéseket. Az előállított információ mennyiségének növekedésével és magával a szinte minden ágazatban bekövetkező specializációval a szakemberek is elveszítik a válságok okainak meghatározására való képességüket, elvakulva a nagyobb specializációval járó korlátoktól. Ennek eredményeképpen a multidiszciplináris okok és hatások megértéséhez ma már a különböző rendszerek szakembereinek közös értelmezésére van szükség. A tudomány az egyetlen olyan folyamat, amely képes ok-okozati összefüggéseket és mechanizmusokat megállapítani a válságok előrejelzésére és megelőzésére, legalábbis a környezeti vagy egészségügyi válságok tekintetében.

Ezért újra kell gondolni a tudomány határait, amelyek kettősek. Először is, a tudomány korlátozott abban, hogy olyan megoldásokat kínáljon, amelyeket a társadalom tolerál, mivel a tudomány sajátos gondolkodásmódja nem mindig összeegyeztethető a politikai vagy kulturális értékekkel. Másodszor, magának a tudományos szabadságnak is vannak korlátai, különösen egy olyan korban, amikor a tudomány elérte azt a technikai képességet, hogy magát az embert denaturálja, mint a modern biotechnológia, az embriókkal való genetikai beavatkozás és az ember-gép integráció. A tudomány különböző időszakokban képes arra is, hogy az egész emberiséget veszélybe sodorja, és ez olyan problémákkal jár, amelyek a forrásoknak kifejezetten a konkrét, alkalmazott tudással kapcsolatos kutatásokra való irányításával járnak együtt. Különböző nemzeti jogszabályok, valamint az EU Alapjogi Chartájának 1., 3. és 13. cikkei a tudományos szabadságot az emberi méltóság tiszteletben tartásának keretében helyezik, megkövetelve a testi épség védelmét az orvostudomány és a biológia fejlődésével szemben. ⁵⁷ Magából a tudományos haladásból eredő válság van tehát, amely rávilágít a világról alkotott eltérő felfogásra és a globális megoldások életképességével kapcsolatos kételyekre, valamint arra az elképzelésre, hogy minden problémát helyben kell kezelni. ⁵⁸

Mindezekben a témákban - és más, itt nem tárgyalt témákban is - az egymást követő helyi és nemzetközi válságok döntő tényezőként hatottak a jog megszilárdult paradigmáinak megváltoztatására. A folyamat

---

⁵⁶ Vö. Ulrich Beck, *La société du risque. Sur la voie d'une autre modernité*. Traduit de l'allemand par Laure Bernardi 36-37 (2001).

⁵⁷ Marie-Angèle Hermitte, *La liberté de la recherche et ses limites juridiques* (2001).

⁵⁸ A tudományos termelés erősen koncentrálódik néhány országban, és a beruházások a saját érdekeikre irányulnak. Ezeket a befektetéseket a periférián lévő országokban csupán reprodukálják, akár a magatartási normák, akár a helyben előállított tudáson alapuló nemzetközi jogi normák, vagy akár a fejlett országok által és a fejlett országok számára előállított tudáson alapuló normák reprodukálásával a szegény országokban. A tudástermelés és a politikai hatalom közötti kapcsolat a nemzetközi hegemonia új kontextusát teremti meg. Vö. Mireille Delmas-Marty, fenti 52. lábjegyzet, 196. o. Lásd még Marie-Angèle Hermitte, 53. lábjegyzet.

a jog nemzetközivé válása általában lassú, és az erős államok, valamint a befolyásos nem állami szereplők által szabott korlátokba ütközik. A pszichológiai és kulturális akadályok, valamint az erősebb jogi értékek akadályozhatják a jog kiterjesztését.

A jól bevált akadályok gyorsabb leküzdése érdekében a válságoknak felügyelő jellegűnek kell lenniük. Pedig mennyi válság történt az elmúlt években! A berlini fal leomlása óta az emberiség számos fontos válságot élt át a politikában, a pénzügyi rendszerekben, a terrorizmusban, az egészségügyben, a környezetvédelemben, a biztonságban, az emberi jogokban, amelyek megteremtették a szükséges környezetet olyan normák létrehozásához, amelyeket korábban a nemzetközi közösség nem fogadott volna el.

A humanitárius jog területén a szeptember 11-i támadások elég súlyos biztonsági válságot okoztak ahhoz, hogy megváltoztassák az Egyesült Nemzetek Szervezete, sőt egyes államok lehetséges fellépéseinek paradigmáját a terrorizmus elleni elszigetelt fellépés érdekében. Az államok egy sor olyan intézkedést hagytak jóvá, amelyek egy korábbi geopolitikai kontextusban valószínűtlenek lettek volna. Ezek közé tartozott a gyanúsítottak határozatlan ideig tartó fogva tartásának lehetősége, ami egyértelműen sérti az emberi jogi normákat, különösen az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság esetében.⁵⁹ Az Egyesült Államok és több európai ország extraterritoriális hatású törvényeket hozott, és olyan intézkedéseket alkalmazott egyénekre, amelyek korábban csak államokra vonatkoztak.⁶⁰

Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy a meglévő intézmények nem képesek hatékonyan kezelni ezeket az új problémákat. Az ENSZ struktúrája nem tudott megelőzően vagy kellő időben cselekedni, hogy elkerülje a konfliktusok súlyosbodását Ruandában; Jugoszláviában, még a békefenntartó erők 1993-as és 1994-es bevetésével sem; Irakban, nem sokkal a Biztonsági Tanács ellentétes határozatait után; és az olaj az élelemért programokkal kapcsolatos korrupció esetében. Ezenkívül az ENSZ struktúrája nem tudta megakadályozni a nukleáris, vegyi, biológiai és radiológiai fegyverek és más tömegpusztító fegyverek elterjedését, amelyek jelentősen hozzájárulnak a globális bizonytalansághoz.⁶¹

A büntetőjog a válságokkal való szembenézés egyedi esetét jelenti. Érdekes módon a jogterület jellemzően belső, kulturális hagyományokhoz kötődő, és a nemzetköziesedésnek jobban ellenálló terület. A nemzetközi bünszövetkezetek kialakulása, az illegális kábítószer-fogyasztás növekedése és a terrorizmus kérdése mind olyan új válságot teremtett, amely az államokat közös fellépésre készítette.⁶² A globális hatású pénzügyi csalások esetei, mint például az Enron, a Tyco International, az Adelphia és a WorldCom a

⁵⁹ Eyal Benvenisti, United We Stand: Nemzeti bíróságok a terrorizmus elleni intézkedések felülvizsgálatában In: Andrea Bianchi és Alexis Keller (orgs), *Democracy, separations of powers and the fights against terrorism* (2007). SSRN: <http://ssrn.com/abstract=965638>.

⁶⁰ Eyal Benvenisti, fenti 59. lábjegyzet.

⁶¹ Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 13. pont.

⁶² Jürgen Habermas, fenti 4. lábjegyzet.

Egyesült Államokban, vagy a Parmalat az Európai Unióban, a banki szabályozás formájában az állam által előírt korlátok újbóli felbukkanását ösztönözték. Az Enron egy amerikai vállalat volt, a világ egyik vezető energetikai vállalata, 22 000 alkalmazottal és több mint 100 milliárd dolláros éves bevétellel. 2001-ben kiderült, hogy a vállalat sikere fiktív könyvelésen alapult. A vállalat néhány fontos projektje és eszköze az Egyesült Államokon kívül volt, ami az egész pénzügyi rendszerben érezhető válsághoz vezetett, ami világszerte több milliárd dolláros veszteséget okozott, és bizalmatlanságot a globálisan működő vállalatokra vonatkozó előírások hatékonyságával kapcsolatban. ⁶³ Ezek a számviteli válságok olyan környezetet teremtettek, amely lehetővé tette az Egyesült Államok számára, hogy extraterritoriális hatályú törvényeket hozzon létre a pénzügyi rendszer elleni bűncselekmények ellenőrzésére, még a nem amerikai vállalatok által elkövetett bűncselekmények ellen is. Az Egyesült Államok például 2002-ben hozta meg a Sarbanes-Oxley törvényt, amely nemzetközi számviteli standardokat és könyvvizsgálati szabályokat, valamint szigorú, akár 20 évig terjedő börtönbüntetéseket írt elő a más országokban elkövetett bűncselekményekért, amelyek akár más országok állampolgárait is elérik. ⁶⁴

6. Önkéntes közösségek létrehozása a válságkezelés érdekében

Az önkéntes közösségek közös, ismert vagy ismeretlen problémák körül jönnek létre. A fokozott globális kölcsönös függőségből fakadnak. A súlyos balesetek, például a vegyi, nukleáris vagy ökológiai jellegű balesetek kockázatai kiszámíthatatlanok, nem biztosíthatók, helyrehozhatatlanok és elviselhetetlenek lehetnek. Az ilyen kockázatok azért lehetnek kiszámíthatatlanok, mert a múltban nem fordultak elő olyan történelmi rendszerességgel, amely lehetővé tenné a jövőbeli események kiszámítását, és általában olyan statisztikákból épülnek fel, amelyeknek kevés a reális alapja. Helyrehozhatatlanok, mert nincsenek eszközök a nagymértékű károk orvoslására, és nincsenek források az érintett szereplők számára. Ami történik, az a kockázatok társadalmosításának folyamata, meghatározott biztosítási értékhatárokkal, olyan alapok⁶⁵ létrehozásával, amelyek célja minimális védelem nyújtása, de nem orvosolják hatékonyan a nagyméretű károkat. Hasonlóképpen, az elemzés középpontjában már nem az áll, hogy egy valószínűségszámítási mátrixon belül a kockázat hány százalékát kell tolerálni, mivel maga a kár a megszerzett előnyöktől függetlenül elviselhetetlen.

A csúcstechnológiák, miközben hatékonyan hozzájárulnak a társadalmi jólét javításához, olyan kockázatokat hordoznak magukban, amelyek képesek átalakítani magát a társadalmat - olyan kockázatokat, amelyek nem mérhetők.

⁶³ Maria Rocha Machado, *Internacionalização do direito penal: gestão dos problemas internacionais por meio do crime e da pena* (2004).

⁶⁴ Maira Machado, *Similar in their differences: Transnational legal processes addressing money laundering in Brazil and Argentina* In: *Law & Social School Inquiry*, (2011).

⁶⁵ Vö. Conselho de Estado. *Responsabilidade e socialização do risco*. Fordította Michel Guy Abes. Coordenação. Marcelo Dias Varella. (2006).

előre, csak utólag ítélték meg. Azok a változások, amelyek a mai társadalmat "információs társadalommá" teszik, egyben a kockázatok társadalmává is teszik, amely egyre inkább integrált és egyre inkább globális. ⁶⁶

Az állam által nyújtott szolgáltatások kiterjesztésének folyamata, amelynek célja a szociális jóléti állapot előmozdítása, egyúttal a problémák megoldására alkalmas intézmények feletti állami ellenőrzés elvesztésével jár együtt. A szabályozó ügynökségek és a vegyes tőkés vállalatok létrehozása, vagy akár az egyes termékekkel vagy szolgáltatásokkal kapcsolatos kockázatok feletti ellenőrzés odaítélése az állami ellenőrzési jogkör decentralizálásának folyamataként értelmezhető. Bizonyos esetekben a magánhálózatok, például a biotermékekre vonatkozó pecsétet vagy műszaki szabványokat biztosító hálózatok az egyetlen olyan eszközök nemzetközi szinten, amelyek meghatározott szabványokkal és társadalmi megbízhatósággal rendelkeznek. ⁶⁷

Ebben a kockázattársadalomban a polgárok - kultúrájuknak és negatív tapasztalataiknak megfelelően, illetve a saját államuk kockázatkezelési képességébe vetett bizalmatlanságuknak megfelelően - párhuzamos szabályozási és normakibocsátó közösségeket hoznak létre, amelyek para- vagy nem állami intézményeken alapulnak. Európában például a fogyasztók érzékenysége érezhetően nagyobb, mint más kontinenseken, különösen az erősen negatív tapasztalatok miatt, amelyekben az állami intézményi struktúrák kudarcai különösen súlyosak voltak. Vegyük például az állami struktúrák kudarcát a kergemarhakór vagy a szennyezett vér tekintetében. Az első példában az európai kontinensen (különösen Németországban és Franciaországban) emberek ezrei kerültek veszélybe, amikor engedélyezték az Egyesült Királyságból származó hús értékesítését, amelyről kiderült, hogy szarvasmarhák szivacsos agyvelőbántalmával (kergemarhakórral) fertőzött, annak ellenére, hogy erős gyanú merült fel az importált termékek fertőzöttségére. A második esetben a francia kormány továbbra is olyan gépekből származó vérvérvételményeket használt, amelyek egyszerre több ezer donor vért dolgozták fel, lehetővé téve, hogy egyetlen, HIV-vel fertőzött donor több ezer vevőt fertőzzön meg, még akkor is, amikor

---

⁶⁶ "Éppen a kockázatok érzékelésének és érzékelésének hiánya miatt kell létrehozni egy objektív közösséget, amely a globális veszélyhelyzet terméke. Derrière la diversité des intérêts qui sont en jeu, la réalité du risque ne cesse de menacer et de croître et elle ne connaît plus ni différences ni frontières sociales ou nationales [...] Car c'est justement dans la façon de réagir aux risques qu'apparaissent de nombreuses différenciations sociales et de nombreux conflits d'un type nouveau.[...] On également observe une évolution de la signification politique et sociale du savoir et de l'accès aux vecteurs de l'élaboration du savoir (science et recherche) et de sa diffusion médias de masse. A cet égard, la société du risque est aussi la société de la science, celles de médias et de l'information. En son sein se forgent de nouvelles oppositions entre ceux qui produisent les définitions du risque et ceux qui les consomment." BECK, Ulrich. Fenti 56. jegyzet, 84. o.

⁶⁷ Kalypso A. Nicolaidis; Gregory C. Shaffer, *Managed Mutual Recognition Regimes: Governance Without Global Government* 68 *Law and Contemporary Problems*, 263-318 (2005); Univ. of Wisconsin Legal Studies Research, Paper n. 1007; IILJ Working, Paper n. 2005/6. Elérhető az SSRN-en: <http://ssrn.com/abstract=723150> vagy doi:10.2139/ssrn.723150.

felmerült a gyanú, hogy a betegség ilyen módon terjedt, ami az országban AIDS-járványt okozott, és az 1980-as évek elején ezrek halálát okozta.⁶⁸

A technológiai sikerek nemcsak a kockázattudatunkat változtatták meg, hanem még etikai öntudatunkat is befolyásolták. Még a szakemberek is laikusok lehetnek a sokféle területen és egyéb, adott esetben felmerülő szakterületek sokaságában. Miközben a kockázattudatosság növekszik, a kockázat a mindennapi rutin részévé válik, és már nem destabilizálja azt.⁶⁹ A legtöbb esetben ezek a kockázatok nem tartják tiszteletben a határokat.

A kockázatok megvitatásának csatornái már nem a politikai képviselők vagy a demokratikus gyakorlat hagyományos formái, hanem a média és az internet. A demokrácia a kockázatok globális társadalmában a média, amely a televízióra koncentrálódik, és amelyet az információ tesz lehetővé. Az információhoz való széleskörű hozzáférés - a befogadás, az érlelés vagy az érvényesség biztonságáról való bizonyosság relatív képességein túl - a kortárs társadalom egyik meghatározó eleme.⁷⁰

Új társadalmi szerződés jön létre, amely a tudományon alapul. "Amint felismerjük az egészségügyi és környezeti válság létezését, és azt, hogy ki kell jutni ebből a válságból, ez egy új nép születéséhez vezet, amelyet a polgárok, a politikusok, a tudósok és az ipar egysége jellemez, és amely képes egy pillanatra félretenni nézeteltéréseiket, hogy újra létrehozza a társadalmi szerződést, integrálva a minket körülvevő természeti részeket és kulturális műtárgyakat."⁷¹ A központi probléma a hiányos

⁶⁸ Marie-Angèle Hermitte, *Le sang et le droit*. (Seuil, 1996). Há vários outros incidentes recentes, como das próteses de silicone PIPO, que demonstram o problema.

⁶⁹ Jürgen Habermas, fenti 14. lábjegyzet, 57. o.

⁷⁰ Ulrich Beck, fenti 56. lábjegyzet, a következő címen. 64.

⁷¹ Bruno Latour, *La science en action. Bevezetés a tudományozsziológiába*. (La Découverte, 1989). Másutt Latour azt írta: "Les sciences et les techniques ne sont pas remarquables parce qu'elles sont vraies ou efficaces - ces propriétés leur sont données par surcroît et pour de tout autres raisons que celles des épistémologues, mais parce qu'elles multiplient les non-humains enrôlés dans la fabrique des collectifs et qu'elles rendent plus intimes la communauté que nous formons avec ces êtres. C'est l'extension de la spirale, l'ampleur des enrôlements qu'elle va susciter, la distance de plus en plus grande où elle va recruter ces êtres qui caractérisent les sciences modernes et non pas quelque coupure épistémologique qui romprait pour toujours avec leur passé présientifique. Les savoirs et les pouvoirs modernes ne sont pas différents en ce qu'ils échapperaient à la tyrannie du social, mais en ce qu'ils ajoutent beaucoup plus d'hybrides afin de recomposer le lien social et d'accroître encore son échelle. Non seulement la pompe à air, mais aussi les microbes, l'électricité, les atomes, les étoiles, les équations du second degré, les automates et les robots, les moulins et les pistons, l'inconscient et les neurotransmetteurs. A chaque fois, une nouvelle traduction de quasi-objets relance la redéfinition du corps social, des sujets comme des objets. Les sciences et les techniques, chez nous, ne reflètent pas plus la société que la nature ne reflète les structures sociales chez les autres. Il ne s'agit pas d'un jeu de miroirs. Az a célja, hogy a közösségeket mindig nagyobb léptékben építse fel. Il y a bien des différences de taille. Il n'y a pas de différences de nature - et encore moins de culture." Bruno Latour, *Nous n'avons jamais été modernes. Essai d'anthropologie symétrique* 146-147 (La Découverte, 1991). A tudomány és a technológia nem azért figyelemre méltó, mert igaz vagy hatékony. Ezeket a tulajdonságokat a ráadás adja, és minden más okból, mint az episztemológusok, hanem azért, mert megsokszorozzák a "kollektívák gyarába" beírt nem-embereket, és bensőségebbé teszik azt a közösséget, amelyet ezekkel a lényekkel alkotunk. Ez a spirál kiterjesztése, a besorozások nagyságrendje, amely szikrát vet a távolság növekedése, ahol felveszi ezeket a lényeket, amelyek a modern tudományt jellemzik, és nem valami episztemológiai törés, amely örökre szakítana a preszcientifikus múltjukkal. A tudás és

hatékony eljárási mechanizmusok, amelyek lehetővé teszik a globális demokráciát, és amelyek elegendőek a világ kulturális sokszínűségének és a közös kockázatoknak a kezeléséhez.

A válságok mozgása az elmúlt évek tudományos és technológiai fejlődésének is köszönhető. A normák nemzetközivé tételének különböző folyamatai, például az ózonréteggel vagy az éghajlatváltozással kapcsolatos folyamatok inkább tudományos előrejelzéseken, mint ténylegesen tapasztalt károkon alapultak. Mind nemzetközi, mind hazai szinten a tudományos szakértők ma már alapvető szerepet játszanak a bírósági döntések és a jogalkotási tanácskozások irányításában, valamint a végrehajtó hatóságok erőforrás-mobilizálási törekvéseiben. Ebből ered az, amit egyes szerzők a "tudomány birodalmának" neveznek, amit a tudomány megnövekedett legitimitása, sőt legitimációs monopóliuma indokol a globális válságok okainak magyarázatában és megoldásainak meghatározásában.

A tudományos ismeretek megnövekedett jelentősége abból ered, hogy az ártalmak magyarázatára szolgáló rendszerek leválasztásra kerülnek a természetfelettől. Az emberek kevésbé hisznek a mágiában vagy a vallásban, mint a természeti események, például az aszályok, viharok, termések vagy betegségek okában, ehelyett tudományos magyarázatokat adnak. A természeti jelenségek megértése a legegyszerűbbtől a legösszetettebbig, valamint a károkért való felelősségre vonás rendszere - akár az államon keresztül, szigorú felelősséggel, akár a magánszereplőkön keresztül, biztosítással - lehetővé teszi számunkra, hogy a kártérítésen alapuló rendszerről a megelőzésre helyezjük a hangsúlyt.⁷² Vegyük például azt, ahogyan a városi városokat építjük, hogy elkerüljük az olyan katasztrófák hatásait, mint a tűzesetek (biztonsági rendszerek és a lakások közötti minimális helyigény révén), az árvizek (vízgyűjtő rendszerek) és a betegségek (csatornázás és egyéb egészségügyi szolgáltatások), vagy a munkahelyi biztonságot szolgáló gyakorlatok. Ezek és más rendszerek közvetlenül kapcsolódnak a tudományos fejlődéshez, amelyet gyakran a nyugdíjak, a biztosítások vagy a polgári jogi felelősségvállalás terén elért megtakarítások szükségessége táplál.

Az iparosodással, különösen a huszonegyedik században, az ipari társadalmak a kísérletezés innovációjának új, erőteljesebb szakaszába léptek. Maguk a tudósok voltak felelősek a megoldási javaslatokért és az ok-okozati összefüggések megállapításáért a problémák kezelésében. Bizonyos kockázatokat már gazdasági vagy jogi problémaként lehetett megtapasztalni, de az, amit helyesen "kockázati társadalomnak" nevezhetnénk, még nem alakult ki, főként a koherencia hiánya miatt a

---

A modern hatalmak sem különböznek a társadalmi zsamokságtól, de sokkal több hibridet adnak hozzá, hogy újraépítsék a társadalmi köteléket, és tovább növeljék annak léptékét. Nemcsak a légszivattyú, hanem a mikrobák, az elektromosság, az atomok, a csillagok, a kvadrátikus egyenletek, az automaták és a robotok, a malmok és a dugattyúk, a tudattalan és a neurotranszmitterek. Minden egyes alkalommal a kvázi-objektumok új fordítása a társadalmi test újradefiniálása, a szubjektumok mint objektumok. A tudomány és a technológia nálunk nem tükrözi a társaságot jobban, mint a természet tükrözi a társadalmi struktúrákat többek között. Ez nem egy tükrójáték. Ez a kollektívák építése azonos léptékű, minden alkalommal nagyobb. Sok különbség van. A természetben nincs különbség - és még kevésbé a kultúrában.

⁷² Marie-Angèle Hermitte, *Os fundamentos da sociedade do risco. Uma análise de U. Beck in* Marcelo Dias Varella, *Governo dos riscos* 8-9 (2005).

hasonló problémákra adott válaszok. A nagy átalakulás az 1970-es évek óta történt, a tudásalapú gazdaság kialakulásával, amelyben a tudomány az állam fejlesztési modelljének kritikus elemévé válik. A válságok elkerülése érdekében a globális tudományos szabványok elfogadása a nemzetközi szinten azonos előfeltételeken alapuló közös normatív szabványok elfogadásához vezet. A jog a világ tudományos magyarázatán keresztül keresi a megoldásokat, és a döntéshozók is a tudományból merítik politikájuk legitimitását.

A társadalom azonban nem fejlődik állandó sebességgel. És nem is mindig ugyanabban az irányban halad, mint a tudomány. A társadalmi és tudományos racionalitások változása különböző sebességgel (polikrónikus) és különböző irányokban (poliirányú) történik. A társadalom gondolkodásmódja, amelyet társadalmi racionalitásnak nevezhetek, eltávolodik a tudományos racionalitástól, nemcsak abban a tekintetben, hogy eltűri-e bizonyos technológiák hatásait, hanem a kockázatok valószínűsége és érzékelése, valamint a megelőzés terheinek viselésére való hajlandóság közötti viszonyban is. Míg a tudományos racionalitás arányosságot követel meg a kár valószínűsége és a megtett megelőző intézkedések között - a megelőzési mechanizmusok költséghatékonyságán és az érintettek számán alapuló kiigazítást -, addig a társadalmi racionalitás számára más elemek fontosabbak lehetnek. Egy adott technológiával szembeni ellenállás nem feltétlenül az azzal járó kockázatokra vezethető vissza, hanem a technológia újdonságának mértékére, a hasonló technológiák miatt korábban bekövetkezett válságok előfordulására vagy az érintettek által élvezett gazdasági előnyökre is. Az elfogadható költségszint nemcsak a hatékonyságtól függ, hanem a médiafigyelemtől, a válság és a megoldás közötti időbeli közelségtől, valamint a kár súlyosságától, még akkor is, ha azt csak néhány ember érzi.⁷³

A jog területén, miközben a tudomány problémamegoldó képességét túlértékeli, a tudomány és a jog számára a bizonyítékok megértésének és előállításának módszerét illetően konfliktusok vannak. Míg a jog a környezetét tükrözi, a világot a maga bináris jogi/legális logikájában értelmezi, addig a tudománynak megvan a maga dichotómiája (igaz/nem igaz), amely összeegyeztethetetlen a jog világában megkövetelt bizonyossággal. A nem túlságosan specializált, de a strukturált, multidiszciplináris értékelés különböző szempontjait felölelni képes rendszer garantálására szolgáló eszközök hiánya megnehezíti a különböző társadalmi rendszerek közötti közvetlen párbeszédet. Problémát jelentenek a hiányos, megbízhatatlan vagy hibás munkát végző szakértők is.⁷⁴

---

⁷³ Különböző szerzők tárgyalták a témát. Lásd például Ulrich Beck (*A kockázat társadalma*), Niklas Luhman (*A kockázat szociológiája*); Marie-Angèle Hermitte (különböző munkák) munkáit, akik kritikusabban látják a problémát.

⁷⁴ Vö. Jacqueline Morand-Deviller, *O sistema pericial. Perícia científica e gestão do meio ambiente* in Marcelo Dias Varella, *Governo dos riscos* 45-59 (2005).

A tudományos válságok szélsőséges jogi megoldásokhoz vezetnek. Dánia odáig ment, hogy a határain belül megtiltotta minden új, vitaminokkal és ásványi anyagokkal dúsított élelmiszer kereskedelmi forgalomba hozatalát, amíg nem bizonyítják, hogy az emberek táplálkozási igénye az adalékanyagokra kielégítő. Ezt az intézkedést később az Európai Unió Bírósága elmarasztalta. Ha a tudomány képtelen bizonyítani bizonyos élelmiszerek biztonságosságát, mi lenne logikusabb, mint az, hogy csak ismert, hagyományos termékekre alapozzuk az élelmiszerfogyasztásunkat? Az ilyen álláspontot kereskedelmi akadálynak tekintették, mivel a betiltott termékek biztonságosságát illetően nem merült fel kétség.⁷⁵

A kockázatok a nemzetközivé válásának kezelése érdekében az államnak különböző elemeket kell beépítenie a döntéshozatali folyamatába, kezdve a gyakran a területén kívül hozott információkkal és döntésekkel. Már nem a biztonságos vagy nem biztonságos, hanem az elfogadható kockázat fogalmaiban beszélünk. Az elfogadható kockázati szint - egyfajta nemzeti értékelési mozgástér és a jog nemzetközivé válásának lehetővé tételének egyik sarokköve - megválasztása megköveteli annak elismerését, hogy mi az elfogadható vagy elfogadhatatlan. Az áldozatok vagy kockázatkezelők önkéntes közösségei átlépi a határokat, de intézményekre vagy regionális vagy globális megállapodásokra van szükségük ahhoz, hogy lehetővé váljanak.⁷⁶ A nemzeti szinten elfogadható kockázati szintek meghatározását a globális kockázatokat szem előtt tartva kell átgondolni és kiigazítani. Ennek következménye egy "kozmpolitizmus a nemzeti téren belül", amely kénytelen a külsővel foglalkozni, hogy a hétköznapi, mindennapi kockázatait kezelni tudja.⁷⁷

7. Terrorizmus válságok

A válságok néhány példája a szervezett bűnözés és a terrorizmus növekedéséből adódik, akár magánszereplők hálózatain keresztül, amelyeknek nincs konkrét nemzetisége, és amelyeket egyetlen állam sem koordinál; akár a transznacionális szervezett bűnözés megerősödésén keresztül; akár viszonylag névtelen elektronikus eszközökön keresztül, amelyek nagy kapacitással rendelkeznek a tőkeátcsoportosításra⁷⁸. Ezek a változások új típusú ellenséget hoztak létre, amellyel szemben csak több állam összehangolt transznacionális fellépése révén lehet felvenni a harcot. Az államok kötelesek együttműködni és lazítani azon ragaszkodásukon, hogy monopóliummal rendelkeznek a

⁷⁵ Az ügyben kiemelt példák között szerepelt a vitaminnal dúsított tej és a fluorozott víz. CJCE. Bizottság v. Dánia (C-192/01). A 2003. szeptember 23-i határozat. Az Európai Bíróság szerint "az a gyakorlat, amely előírja, hogy a vitaminokkal és ásványi anyagokkal dúsított, más tagállamokból, ahol azokat jogszerűen gyártják vagy forgalmazzák, származó élelmiszerek forgalmazását a dán lakosság táplálkozási szükségletének bizonyításától tegyék függővé, megnehezíti, ha nem lehetetlené teszi az ilyen élelmiszerek forgalmazását, és következésképpen akadályozza a tagállamok közötti kereskedelmet", a Bíróság ítéletének (1) bekezdésében. 41.

⁷⁶ Christine Noiville, *Du bon gouvernement des risques. Le droit et la question du risque "acceptable"* (PUF. Les voies du droit, 2003). Ver também Mireille Delmas-Marty, fentebb 52. lábjegyzet, 255. pont.

⁷⁷ Ulrich Beck, *Qu'est-ce que le cosmopolitisme?* 339 (Aubier, 2006). O autor cita, na mesma página, que mais de 50% das decisões sobre risco são tomadas no plano europeu no nos planos nacionais.

⁷⁸ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet.

a határainkon belüli jogszerű erőszak alkalmazása. Ami a terrorizmus elleni küzdelmet illeti, a 2001. szeptember 11-i támadások után egy új típusú ellenség kialakulását látjuk - immár globálisan -, amely személyteleníti az áldozatokat, és megköveteli az államok közötti együttműködést. Ami a szervezett bűnözést illeti, a meglévő intézményi struktúrák alacsony hatékonyságának felismerése a kérdéssel kapcsolatos szerződések és az államok közötti együttműködésre vonatkozó innovatív, mélyebb megállapodások⁷⁹ elterjedéséhez vezetett. A környezeti és egészségügyi kockázatok tekintetében az államközi együttműködés megerősödését jelenti az államközi együttműködés.⁸⁰

A különböző terrorista csoportok, például az Egyesült Államok elleni szeptember 11-i támadásokért felelős hírhedt Al-Kaida felemelkedése jelentős változásokat eredményezett a nemzetközi jog körvonaláiban. A globális terrorizmus szervezeti felépítése - a különböző országok között szétszórta, nem feltétlenül hierarchikus hálózatokba szervezett, nehezen felismerhető decentralizált elektronikus rendszereken keresztül működő sejtek - akadályozza bármely állam egyoldalú fellépésének hatékonyságát. Ezek a kihívások az államok önkéntelen közösségét hozzák létre, amelyet a közös, nem állami ellenség elleni küzdelem egyesít.

Az Egyesült Államok, a világ legnagyobb katonai hatalma ellen egy magán (nem állami) csoport által elkövetett támadás kulcsfontosságú tényező volt a terrorizmus elleni küzdelemben az államok szervezésének régi módjának megváltoztatásában. Az államok kiterjesztették a koordinációs és információegosztási rendszereket, hogy többoldalú biztonsági rendszereket építsenek ki, és olyan normákat dolgoztak ki, amelyek lehetővé teszik az egyéni jogok és garanciák elnyomását a kollektív, transznacionális védelem nevében.

Az államok ellensége megszűnik egy másik, a nemzetközi jog hatálya alá tartozó entitás lenni, és inkább egy jogi személyiséggel vagy állami elismeréssel nem rendelkező, egyénekből álló csoporttá válik, amely terrorista sejtek hálózatán keresztül egyidejűleg, a szövetséges államok tudta nélkül és akarata ellenére tevékenykedik a különböző szövetséges államokon belül. A hagyományos háborús jog az ismert, szuverén ellenségre összpontosított, vagy bizonyos esetekben a fegyveres belső csoportokkal folytatott harcokra, mint például az ETA Baszkföldön, az IRA Írországból és más szeparatista vagy destabilizációs mozgalmak. Ma már az ellenség sem külső, sem belső.

9/11 előtt a célpontok az ellenséges államok ügynökei, vagy potenciálisan azok polgári lakossága volt. Ma már bármilyen embercsoportot célba vehetnek, akár saját állampolgárokat, akár külföldieket. Az áldozatokat dehumanizálják, már nem úgy gondolnak rájuk, mint a támadások halottaira vagy sebesültjeire, és nem kifejezetten személyes okokból, hanem inkább szimbolikus célokból választják ki őket. A támadások célja az, hogy

---

⁷⁹ Anne Peters, *Supremacy Lost: International Law Meets Domestic Constitutional Law* 3 *Journal on International Constitutional Law* (2009).

⁸⁰ Christine Noiville, fenti 67. lábjegyzet.

egy állam vagy politikai csoport hatalmának destabilizálása, vagy akár az állam vagy csoport megsemmisítése. A támadók nem konkrét személyek megölésére törekednek, hanem politikai foglyok kiszabadítására, illetve a politika vagy a rezsim elleni fellépésre.⁸¹ Egyesek a demokrácia egy bizonyos felfogásával szembeni elégedetlenségükkel, a hagyományok iránti tiszteletükkel, vagy egy politikai csoport vagy idegen állam területi ellenőrzésével próbálják igazolni tetteiket, mint az arab tavasz vagy az európai felszabadító mozgalmak esetében. Mások a liberalizmussal szembeni ellenállásra vagy a multikulturalizmus társadalmi ösztönzésére összpontosítanak indoklásként, mint a 2011 júliusában Norvégiában elkövetett támadás esetében.⁸²

A motivációk sokfélesége nem akadályozza meg az államokat abban, hogy a politikai mozgalmakat terroristának minősítsék, még akkor sem, ha más országok ezeket a mozgalmakat legitimnek ismerik el. Vegyük például a kínai kormány azon kérését az Egyesült Államokhoz, hogy Obama elnök ne fogadjon látogatást a Dalai Lámától, a tibeti vezetőtől 2010 februárjában, azzal az indokkal, hogy nemzetközi terroristának tekintik őt.

Jogi téren az államok nemzetközi és hazai szinten egyaránt hoznak intézkedéseket. Nemzetközi szinten a szerződések és az ENSZ Biztonsági Tanácsa által hozott intézkedések sokaságát látjuk. A szerződések kategóriáján belül tekintsük a fent elemzett pénzmosás elleni szerződéseket. A Biztonsági Tanács egyre több határozatot adott ki, amelyekben vagyonbefagyasztásra, személyek vagy technológia mozgásának korlátozására, gyanúsítottak azonnali letartóztatására szólít fel bármely területen, fegyvereladási tilalomra, valamint a terrorizmussal gyanúsított régióknak nyújtott segítség vagy az ottani képzés megtiltására szólít fel.⁸³ Ha egy államot azzal vádolnak, hogy terrorista csoportokat támogat vagy tolerál, ezek a határozatok megakadályozhatják az adott államba irányuló erőforrás-transzfereket, vagy az ENSZ Alapokmánya szerinti eszkalálódó szankciókat indíthatnak el. Megjegyzendő, hogy számos jogi rendszer, például Brazília jogi rendszere nem rendelkezik a Biztonsági Tanács határozatainak koherens beépítésére szolgáló mechanizmussal. Ezek a határozatok korlátozhatják a szabadságot és a banki információkhoz való hozzáférést, vagyis az alkotmányban garantált szabadságjogokat, olyan normák alkalmazásával, amelyeknek általában nincs kötelező erejük a kívánt eredmények eléréséhez, de a gyakorlatban mégis betartják őket.

---

⁸¹ Mireille Delmas-Marty, fenti 52. lábjegyzet, 290. o.

⁸² New York Times, 2012. február 24.

⁸³ Az 1267 (1999), 1333 (2000), 1390 (2002) határozat, valamint az ezeket a korábbi határozatokat megismétlő határozatok, mint pl. mint 1455 (2003), 1526 (2004), 1617 (2005), 1735 (2006), 1822 (2008), 1904 (2009) stb.

Ezzel párhuzamosan a Biztonsági Tanács különböző intézményeket hozott létre az emberiesség elleni bűncselekmények és a terrorcselekmények büntetésére. Ilyen például a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása, a Ruandával⁸⁴ és Jugoszláviával kapcsolatos háborús bűnökkel foglalkozó külön bíróságok,⁸⁵ valamint a Líbiával foglalkozó különleges bíróság.⁸⁶

Belföldi szinten felülvizsgálják a törvények és az alkotmányos garanciák extraterritoriális alkalmazását. A Noriega tábornokkal és Kolumbiával kapcsolatos amerikai intézkedések érdekes példák. Panama akkori elnökét az amerikai erők elfogták a panamai fővárosban, az Egyesült Államokba szállították, és amerikai bírák 40 év börtönre ítélték. Kolumbia olyan szerződéseket kötött az Egyesült Államokkal, amelyek engedélyezték állampolgárainak kiadatását, részben azért, mert Kolumbia felismerte igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási rendszerének törékenységét. Ezeket a szerződéseket a kolumbiai legfelsőbb bíróság 1986-ban és 1989-ben bírálta, és végül az 1991-es alkotmány felülbírálta, amely megtiltotta állampolgárainak kiadatását. Azonban 1997-ben az alkotmányt módosították, hogy engedélyezzék a kiadást, aminek eredményeképpen több cali és medellíni kartell vezetőjét, köztük Fabio Ochoát és Rodríguez Orejuelát is kiadták - ezt az akciót egyes szerzők az Egyesült Államok "humanitárius imperializmusának" nevezték.⁸⁷

Ebben a tekintetben és általában véve a nemzetközivé válás folyamatát olyan tényezők mozgatják, amelyek különböző logikai sémák szerint működnek, és ennek következtében ellentétes eredményekhez vezethetnek. Míg a nemzetközi emberi jogok kiterjesztése az egyéni jogok és szabadságjogok megerősítésére törekszik, addig a humanitárius jog védelme a társadalom egészének védelme érdekében az egyes egyéni jogok és garanciák korlátozásának gondolatára épül.

⁸⁴ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 955 (1994) számú határozata hozta létre az 1994-ben Ruandában elkövetett háborús bűnök elbírálására.

⁸⁵ 1993-ban hozták létre a volt Jugoszláviában az 1990-es években elkövetett bűncselekmények elbírálására.

⁸⁶ 2007-ben az 1757 (2007) számú határozattal hozták létre Rafik Harir miniszterelnök és 22 másik személy 2005. február 14-én történt meggyilkolásának elbírálására.

⁸⁷ Ezek az intézkedések az Egyesült Államok fokozott programjainak eredményei, amelyek célja a kábítószer-kereskedelem elleni küzdelem volt Kolumbiában, amely akkoriban a világ legnagyobb termelője volt. A Kolumbiából történő kiadatás egy olyan szabály volt, amelyet az 1980-as és 1990-es években erősen érintett a kábítószer-kereskedők körében tapasztalható korrupció és erőszak, olyannyira, hogy ez befolyásolta az 1979-es amerikai-kolumbiai kiadatási szerződés hatékonyságát, amelyet az 1980. évi 27. számú törvény iktatott be Kolumbia belső jogába. Az 1980-as években Kolumbiában számos olyan bírót és más közszereplőt gyilkoltak meg, akik nem voltak hajlandók együttműködni az emberkereskedőkkel, például Lara Bonilla igazságügyi minisztert, akit a Medellín-kartell gyilkolt meg. E helyzet és az emberkereskedők folyamatos nyomása miatt a kolumbiai legfelsőbb bíróság 1986. december 12-én alkotmányellenesnek nyilvánította a kolumbiaiak kiadatását megtiltó törvényt. Ez a szabály 1997-ig állt, amikor az alkotmány 35. cikkét módosították, hogy lehetővé tegyék a kiadást, bár ez a módosítás nem lépett visszamenőleges hatállyal életbe. Az Egyesült Államok értelmezése szerint a szerződés hatályban maradt, és az Egyesült Államoknak végül sikerült kiadnia többek között a Medellín-kartell több emberkereskedőjét, például Fabio Ochoát 2001-ben, és a Cali-kartell több tagját, például Rodríguez Orejuelát 2004-ben. Lásd: Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 272-273. o. Fabio Ochoa és Rodríguez Orejuela kiadatásáról lásd

<http://www.state.gov/documents/organization/8693.pdf>;

<http://www.state.gov/documents/organization/62382.pdf>.

8. Bűnügyi Válságok

Az emberekkel, kábítószerrel, fegyverekkel vagy vadon élő állatokkal kereskedő nemzetközi kartellek megerősödése, valamint az, hogy egyes államok megengedőek az ilyen kereskedelemmel szemben, erős motivációt jelent a nemzetközi közösség számára, hogy globálisan lépéseket tegyen e problémák megoldására. Bár a büntetőjog a nemzeti szokásokhoz és kulturális hagyományokhoz legszorosabban kötődő jogterületek közé tartozik, mégis ez volt az egyik első olyan terület, amely megtapasztalta a nemzetközivé válás folyamatát, éppen azért, hogy ezekkel az új kihívásokkal szembenézzen.

A nemzetközi szervezett bűnözés növekedése, különösen a kábítószer-, fegyver- és vadállat-kereskedelem tekintetében, hatékony és nagymértékben nemzetközivé tett transznacionális hálózatokon keresztül történik. Ezek a hálózatok határokon átnyúlóan, több országon keresztül szállítják az árut, kihasználva a minimális szabályozást és ellenőrzést az emberiség által közösen birtokolt területeken, például a nemzetközi légtérben és vizeken. A nemzetközi emberkereskedők jelentős összegeket mozgatnak, különösen a pénzügyi paradicsomokban zajló elektronikus tranzakciók révén. A bevételt látszólag legálisnak tűnő műveleteken keresztül mossák tisztára a világ bármely pontján. A szervezett bűnözés, különösen a kábítószer-kereskedelem "a törvényesség és a szabálysértés világa, a munka és a bűnözés világa közötti hagyományos határokat" megbontja,⁸⁸ amelyben a munkaerőpiacról kizárt gyermekek és serdülők a szervezett bűnözés valódi alkalmazottaként szolgálnak, és amelyben a transznacionális pénzügyi struktúrák tisztára mossák a bevételeket. Ez az új, globális szinten működő szervezett bűnözés az államok közötti együttműködés új formáit követeli meg, hogy intézményeik képesek maradjanak megküzdeni ezekkel az egyszerre belső, külföldi és nemzetközi ellenségekkel.⁸⁹

A transznacionális szervezett bűnözés tehát új struktúrákat tesz szükségessé, az államok közötti együttműködés különböző formáival. Egyes tudósok szerint az, hogy a nemzetközi struktúrák nem tudnak reagálni az új valóságra, a struktúrák használhatatlanságáról árulkodik. Ezért fontos lenne olyan kényszerítő mechanizmusokat bevezetni, amelyek különösen sűrű együttműködést tesznek lehetővé, kizárva a nemzetközi pénzügyi rendszerből azokat az országokat, amelyek nem hajlandók együttműködni. Mások a jelenlegi struktúrákat átmeneti szakasznak tekintik, amely szükséges a társadalom fejlődéséhez.⁹⁰

⁸⁸ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 259. o.

⁸⁹ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 259. o.

⁹⁰ "Durkheim provokációjának tárgya a bűnözés szükségessége a társadalom (és ezáltal a jog) fejlődésének érdekében. Szükséges, hogy az emberi eredetiség virágozhasson; vagy, hogy a korát felülmúló álmodó idealista eredetisége megnyilvánulhasson, szükséges, hogy a bűnöző korát megelőző eredetisége lehetővé váljon. Mindegyik függ a másiktól." Mireille Delmas-Marty, fentebb 52. lábjegyzet, 170. pont. Durkheim ugyanezt a logikát követi. Szerinte a bűnözés hozzájárul ahhoz, hogy a jogi és erkölcsi értékek ellenállóvá váljanak a változással szemben. Ehhez az kell, hogy a bűnöző, megelőzve a korát, megkérdőjelezze a megszilárdult értékek hatékonyságát. "A bűnözés tehát

Ugyanaz a technológia, amely megkönnyíti a szervezett bűnözést, azt is lehetővé teszi, hogy az államok globálisan foglalkozzanak ezekkel az ügyekkel. A koordináció egyik legfontosabb eszköze az államközi szinten létezik, a Pénzügyi Akció Munkacsoport (FATF) tevékenysége révén, amely a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) hatáskörébe tartozik, de mára más államokat is bevont. ⁹¹A FATF egy olyan munkacsoport, amely az államoktól egyre magasabb szintű átláthatóságot követel meg. Erőssége, hogy olyan jogi környezetet hozzon létre, amely legitímálja a szigorú szankciókat azokkal az államokkal szemben, amelyek nem nyújtanak kellően átlátható tájékoztatást a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozásának szabályozásáról. Ez az 1990-ben létrehozott munkacsoport kidolgozta a párban történő kölcsönös értékelés módszertanát, amelynek keretében az államoknak kérdőívekre kell válaszolniuk arra vonatkozóan, hogy pénzügyi rendszerük mennyire megfelelő a csalás, a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozásának megelőzése terén. A rendszer negyven, idővel finomított ajánlásra alapul, amelyek több témára összpontosítanak, többek között a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozásának közös meghatározására; a vagyon vagy áruk elkobzásával járó óvintézkedések meghozatalának lehetőségére; a bankintézetek által hozott intézkedésekre, mint például a nyilvántartás vezetése, a gyanús tranzakciók bejelentése és egyéb megelőző intézkedések a nemzetközi bűncselekmények elkerülése érdekében; a nemzeti intézményeknek adandó hatáskörökre; és a nemzetközi együttműködési intézkedésekre. ⁹²

Logikusan ez a pénzügyi áramlások nagyobb ellenőrzését jelenti, és ennek következtében az egyéni szabadság és a banktitok korlátozását. A munkacsoportoknak általában nincs felhatalmazásuk arra, hogy nemzetközileg kötelező erejű intézkedéseket vezessenek be, különösen akkor, ha a csoport egy nemzetközi szervezeten belül működik a nem tag államokkal vagy olyan államokkal szemben, amelyek a nemzetközi közigazgatási normákkal szemben az egyéni jogokat ellenzik. Ha azonban az államok nem tesznek eleget meghatározott számú ajánlásnak, akkor megfigyelési listára kerülhetnek, vagy korlátozhatják a kereskedelmi forgalmat, ami negatívan hat a külföldi finanszírozás megszerzésére való képességükre. A gyakorlatban ez jelentős hatalmat biztosít a munkacsoportnak abban, hogy az államokat a nemzetközi normák elfogadására kényszerítse. ⁹³

Az FATF számára a lehetőséget a nemzetközi szervezett bűnözés elleni ENSZ-egyezmény (a 2000. évi palermói egyezmény) elfogadása, majd a 2001. szeptember 11-i támadások után létrehozott különböző rendelkezések adták meg. Hamarosan egy munkacsoport (jogi személyek

---

nélkül

szükséges. Minden társadalmi élet alapfeltételeihez kapcsolódik, de éppen ezért hasznos, mert a létezéséhez szükséges feltételek maguk is nélkülözhetetlenek az erkölcs és a jog kialakulásához." Émile Durkheim, *Règles de la méthode sociologique* 70 (1973).

⁹¹ Brazília, Kína, Argentína és más országok elfogadták a FATF szabályait, de a végrehajtás minden esetben eltérő volt. Lásd Maira Machado, *Similar in their differences: Transnational legal processes addressing money laundering in Brazil and Argentina in Law & Soc. Inquiry*, 2011.

⁹² Maira Rocha Machado, fenti 63. lábjegyzet.

⁹³ Maira Rocha Machado, fenti 63. lábjegyzet.

elismerés) - végső fokon - elrendelheti, hogy egy állam felülvizsgálja alkotmányos garanciáit, ha azokról megállapítást nyer, hogy lehetővé teszik a pénzmosást vagy a terrorizmus finanszírozását, amiért az államnak a nemzetközi pénzügyi piacról való kizárása jár. ⁹⁴

Bizonyos értelemben a hangsúly az egyének megbüntetéséről a szervezetek megbüntetésére és az illegális tevékenységhez kapcsolódó pénzügyi áramlások ellenőrzésére való törekvés irányába tolódik el. A szervezett bűnözésre adott büntetőjogi válasz végül legitimálja a más területeken történő elnyomó intézkedéseket, mint például a 2003-as Merida Egyezmény a korrupció ellen. A szerződések különösen a kábítószer-, ember- és fegyverkereskedelem, valamint a korrupció és a pénzmosás elleni küzdelemre összpontosítanak. A gyakorlatban a "szervezett bűnözés elleni küzdelem" trójai faló. A szuperkriminalizáció olyan modelljét hozza létre, amely szuperül elnyomást igényel, amelyet a transznacionális rendőrségi és igazságügyi együttműködés révén hajtanak végre, amely ideiglenes letartóztatásokat és őrizetbe vételt, áruk vagy erőforrások elkobzását, más országokban elkövetett korábbi bűncselekmények figyelembe vételével kötött engedékenységi megállapodásokat, ügynökök általi beszivárgást, valamint telefonos lehallgatásokat és műholdas helymeghatározás alkalmazását írja elő, és mindez a jog nemzetközivé válását hajtja elő, és afeleé vezet. ⁹⁵

9. Egészségügyi és környezetvédelmi válságok

A nagyobb globális integráció, a technológiai fejlődés és a mai társadalom szervezeti felépítése katalizálja az olyan egészségügyi és környezeti problémák nemzetközi hatását, amelyek korábban belföldi ügyek voltak. A helyi problémák a termelési helyek koncentrációja és az exportpiacok diverzifikációja miatt nagymértékben képesek elterjedni. Ez különösen igaz a XXI. század fordulója óta, amikor a helyi problémák gyorsan terjednek világszerte. Egy braziliai csirke- vagy marhahús fogyasztásával terjedő betegség egy hét alatt több mint 140 országba juthat el. Egy belgiumi üdítőital-gyártónál 1999-ben egy gép kalibrációs hibája miatt egyetlen nap alatt több helyen több tucatnyi gyermek került kórházba, mert az iskolai ebédhez adott italtól megbetegedtek. A gyógyszer- és agrokémiai termékek gyártásának koncentrációja például azt jelenti, hogy egy termék gyorsan emberek millióit érintheti, ami viszont a hazai hatóságoktól újfajta interakciót és szerveződést követel meg. ⁹⁶

Az új technológiák és a termelészervezés új formái azt jelentik, hogy egy baleset hatásai több ezer kilométerre is kiterjedhetnek, mint például a nukleáris balesetek esetében, mint Csernobil és a

⁹⁴ FATF - Pénzügyi Akció Munkacsoport. <http://www.fatf-gafi.org/>.

⁹⁵ A trójai falóval való összehasonlítás itt Van den Wyngaert, *Les transformations du droit penal international en réponse au défi de la criminalité organisée* "in *Les systèmes pénaux à l'épreuve du crime organisé*, RIDP, 1999, 42. o. *apud* Mireille Delmas-Marty, fenti 52. lábjegyzet, 283-284. o., idézi.

⁹⁶ Ulrich Beck, fenti 56. lábjegyzet.

Fukushima; olajkatasztrófák, mint az Erika, a Prestige és az Exxon Valdez; vagy olyan betegségek, amelyek napok alatt az egész világot riadóztatják, mint a sertésinfluenza, a madárinfluenza, a H1N1 és sok más. A globális társadalmi szerveződés jelenlegi formája, amely a közös technológiai megoldások közös használatán alapul, bolygósztintű kockázatot teremt. Bolygósztintű kockázatokat láttunk, amikor a CFC-gáz széles körű használata elpusztította az ózonsztréteg egy részét, és amikor a fosszilis tüzelőanyagokra épülő gazdaságunk a globális felmelegedés hatásaival a bolygón lévő élet elpusztításával fenyeget.

A globalizáció eközben korlátozza az államok autonómiáját a helyi környezeti és egészségügyi problémák kezelésében. A legfontosabb problémák - a gyors cselekvést igénylő problémák - megoldása csak akkor hatékony, ha a globális normák hatálya alá tartozó nemzetközi hálózatokon keresztül és elővigyázatossági keretek között történik, ahol a hatóságok számára elegendő egy bizonyos kár ésszerű feltételezése ahhoz, hogy cselekedjenek annak elkerülése vagy enyhítése érdekében. Az elővigyázatossági intézkedések akkor is cselekvést igényelnek, ha a kár oka vagy akár pontos természete és a meghozandó intézkedés még nincs egyértelműen megállapítva.

Még ha az ok-okozati összefüggés egyértelmű is, az államoknak nehézségekbe ütközik a határokon átnyúló károk vagy a külföldi vállalatok által a területükön okozott károk megtérítése. Az olyan olajszennyezések, mint az Erika, az Exxon Valdez, és nemrégiben a Deepwater Horizon hatalmas balesete a Mexikói-öbölben, elegendőek ahhoz, hogy megváltoztassák az államok nemzetközi felelősségének határait. ⁹⁷ A hazai jog nem tud mit kezdeni azzal a stratégiával, hogy árnyékvállalatokat⁹⁸ hoznak létre vagyon nélkül, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi a más országokban található anyavállalatok környezeti vagy egészségügyi károkért való perlését. ⁹⁹

A transznacionális válságok arra készítették a közös megoldásokat kereső államokat, hogy összehangoltan lépjenek fel. A megbeszélések és a közös problémák megoldásának lehetőségei kevésbé központosítottak. Lényegében az összes legfontosabb nemzetközi szervezet rendelkezik hatáskörrel az egészségügyi és környezeti problémákra való reagálásra. Mégis, amikor mindannyian rendelkeznek hatáskörrel, valójában senki sem felelős. Összegabalyodva,

⁹⁷ OLIVEIRA, C. La protection de l'environnement sous l'angle du droit international privé. PhD. Thesis in Law. Université de Paris II, Panthéon-Assas, (2012).

⁹⁸ Az árnyéktársaságok vagy *société-écran* olyan társaságok, amelyeket a perifériális országokban működő üzleti csoportok hoztak létre, és amelyeknek kevés jelentős vagyontárgyuk van. Céljuk, hogy megvédjék a vagyont az esetleges perekétől, vagy elkerüljék a magas adókulcsú országok adózását.

⁹⁹ A fejlett országok, amelyek általában ellenállóbbak a nemzetközi polgári jogi felelősséggel szemben, ha súlyos balesetek érik őket, elegendő politikai erőforrást tudnak mozgósítani a felelősségi korlátok megváltoztatásához, megkerülve a vállalatok jogi stratégiáit a felelősség elkerülésére. Hasonló helyzetek számos más válsághelyzetben is előfordultak, mint például a csernobili atomerőműben történt robbanás, amely fontos esemény volt a nukleáris balesetekre vonatkozó szigorú felelősség elterjedése szempontjából. A Nemzetközi Jogi Bizottság egy érdekes projektet javasolt, amelyben a szigorú felelősség kiterjesztése szerepel, bár a nemzetközi közösség nem fogadta el. CDI. *Projet d'articles sur la responsabilité de l'Etat pour fait internationalement illicite et commentaires y relatifs*, (2) *Annuaire de la Commission de Droit International* (2001).

az átfedő hatáskörök lehetővé teszik az egyidejű és ellentmondásos fellépést az egymásnak ellentmondó célok és rendszerek miatt, a regionális és globális szintű szervezetek, a multilaterális bankok, vagy akár az ENSZ-rendszeren belüli intézmények között. A nemzetközi jog jogi keretét több mint 500 többoldalú szerződés alkotja, amelyek rendkívül széles témakört fednek le, valamint számtalan nemzetközi szervezet, amelyek saját működési struktúrával rendelkeznek.¹⁰⁰

Ahol közegészségügyi kérdések merülnek fel, ott elkerülhetetlenül a kereskedelem is érintett. Míg a környezet-egészségügyre vonatkozó jogi alrendszer a kockázatokkal szembeni óvintézkedések és megelőzés struktúráit igyekszik létrehozni, addig a nemzetközi kereskedelmi alrendszer a saját - nem mindig összeegyeztethető - megoldásait keresi a problémára. A Kereskedelmi Világszervezet a környezetvédelmi szabályozást a legnagyobb kedvezmény és a nemzeti bánásmód elvein keresztül kezdte alkalmazni, a környezetvédelmi jogra is ugyanazt a következetességet és logikát alkalmazva, mint máshol. Bizonyos értelemben az egyes országok szabadsága, hogy saját maguk határozzák meg az elfogadható kockázat szintjét az egészségügyi és környezetvédelmi kérdésekben, azon jogviták alapján, mint az EK-azbeszt, EK-hormonok és *Brazília-gumik*¹⁰¹, amelyek megerősítik az államok azon képességét, hogy saját területükön belül érvényre juttassák a közegészségügy előmozdítására és a környezet megóvására irányuló saját politikájukat.

A nemzetközi jog összetettsége itt is megmutatja a jogi alrendszerek közötti antagónisztikus tendenciákat, amelyek egyes szerzők szerint kiolthatják egymást, károsíthatják a legitimitást, és szétföredettséget és más, alább tárgyalt problémákat okozhatnak. E problémák kezelése érdekében a nemzetközi egészségügyi és környezetvédelmi jogi normák kibővültek és elmélyültek. Ezeket a normákat az államok többé-kevésbé elfogadják, az egyes tárgykörök által érintett gazdasági és kulturális érdekeknek megfelelően. A nyugati joggal ellentétben, amely jellemzően szabályos és kiszámítható, egy zavaros, ellentmondásos, nem hierarchikus keret jön létre, amely az államtól függően különböző szintű tekintélyt és elkötelezettséget hordoz.¹⁰²

10. A transznacionális gazdasági szereplők felemelkedése

A szervezett civil társadalom, az üzleti élet és a tudományos egyesületek befolyást gyakorolnak a jog nemzetközivé válásának folyamatára. Általában ezeket egyetlen kategóriaként kezeltem: nem kormányzati szervezetek. Valójában ez a szervezetek meglehetősen heterogén csoportja, amely különböző

¹⁰⁰ Alexandre Kiss, *Droit international de l'environnement*. (1991)

¹⁰¹ WTO Vitarendező Testület, Európai Közösségek - Az azbesztre és azbeszttartalmú termékekre vonatkozó intézkedések (WT/DS135); WTO Vitarendező Testület, Európai Közösségek - Húsról és húskészítményekre (hormonok) vonatkozó intézkedések (WT/DS26, 48); és WTO Vitarendező Testület, Brazília - Az újrafutóztott gumiabroncsok behozatalára vonatkozó intézkedések (WT/DS332).

¹⁰² A változó, *à la carte* nemzetközi jog gondolata állandó téma Delmas-Marty munkásságában.

célkitűzések; így az alkategóriákra való felosztás hozzájárulhat az egész jobb megértéséhez. A nem állami szereplők erős befolyást gyakorolnak a poszt-nacionális jog kialakítására. Bizonyos értelemben a gazdasági és a katonai-ipari komplexum nem ellenőrzi a globális civil társadalom többszörös centrifugális tendenciáit,¹⁰³ tekintettel a gazdasági, civil és tudományos szereplők sokaságára és hatalmuk egyre növekvő megnyilvánulásaira.

Gazdasági szereplők alatt hazai és külföldi vállalatokat, valamint gazdasági szövetségeket értek. Bár ezek a szövetségek nonprofit jellegűek, mégis azzal a céllal tevékenykednek, hogy közvetlenül vagy közvetve előmozdítsák tagjaik profittermelő érdekeit. Polgári szereplők alatt olyan nem kormányzati szervezeteket értek, amelyek önzetlen értékek alapján járnak el, például az emberi jogok vagy a környezet védelme érdekében. Számos meghatározás létezik erre a kategóriára, attól függően, hogy a szervezet tevékenységét milyen mértékben vagy lehetőséggel finanszírozza a közpénzekből, illetve milyen konkrét célokra vagy célkitűzésekre törekszik a szervezet. A tudományos szereplők lehetnek magán- vagy állami, for-profit vagy nonprofit szereplők, de fő céljuk a tudomány előmozdítása, egy tudományos ismeretterjesztő rendszeren belül. Minden ilyen csoportnak megvannak a maga kommunikációs, ismeretterjesztési és csoporttagsági módszerei. E szereplők mindegyike különböző módon befolyásolja a jog nemzetközivé válását.

A multinacionális vállalatok részvétele minden ágazatban erőteljesen növekszik. A globalizáció nyújtotta lehetőségekkel még a kis- és közepes méretű nemzeti vállalatok is bővíthetik kapacitásukat és részt vehetnek a nemzetközi piacon. A gazdasági szereplők befolyásolják az államok bel- és külpolitikáját. Hatékony magánszektorbeli normákat dolgoztak ki a teljes fogyasztási láncra vonatkozóan, és a jog nemzetközivé válásának kulcsszereplőivé váltak. Az állam hagyományosan a vállalatai szóvivőjeként lép fel. A különbség az, hogy a terület ma már globális, és a szóvivőnek ezért globálisan kell beszélnie.

A multinacionális vállalatok térnyerése olyan világot teremtett, amelyben néhány nagyvállalat nagyobb bevételt termel, mint sok kis állam bruttó hazai terméke (GDP). Ráadásul a kis államoknak nehézséget okoz, hogy egyénileg lépjenek fel a nagyvállalatok tevékenységének szabályozására, mivel a tőkemozgás könnyű, és a vállalatok képesek rugalmas struktúrákat létrehozni, amelyek kihasználják a jogi fikciókat, amelyek értelmében a leányvállalatokat úgy kezelik, mintha függetlenek lennének az anyavállalatoktól. ¹⁰⁴ Ezek a vállalatok nemcsak a hatalmas erőforrások miatt fontosak, hanem azért is, mert

---

¹⁰³ Gunther Teubner, fenti 31. lábjegyzet, 02. pont.

¹⁰⁴ Olivier de Schutter, *The accountability of multinationals for human rights violations, in European law 2* (Centre for Human Rights and Global Justice Working paper, 2004/1).

(pénzügyi, emberi, technológiai stb.), hanem azért is, mert időnként rávehetik a saját államukat arra, hogy érdekeik előmozdítása érdekében elmozdítsák a nemzetközi jogot. Mivel a legtöbb multinacionális vállalat székhelye a legerősebb államokban van, például az Egyesült Államokban, Japánban és az Európai Unió államaiban, hatalmukat az államok politikai ereje katalizálja.¹⁰⁵

Ebben az összefüggésben megkülönböztetem azokat az elméletalkotókat, akik a reflexív jog vagy a szisztematikus struktúrán belüli jog eszméjét védik, amelyben az állam nem a jogi kapcsolatok központja, hanem inkább a komplex jogrendszerben részt vevő szereplő. Egy ilyen rendszerben "komplex szervezetek" sokasága létezne, amelyek mindegyike képes lenne olyan politikákat és normákat létrehozni, amelyek legitímálják őket. A piacok és a szabályozási rendszerek gyors változásainak környezetében, amelyekre a versenypiacok nagy nyomást gyakorolnak, az állami makrovállalati megállapodások, bár látszólag merevek, centralizáltak és mozdíthatatlanok, átadják helyüket a mikrovállalati megállapodásoknak, amelyek képesek a hatékony, rugalmas és gyors önszabályozásra. Ezek a megállapodások az állami bürokráciát és más gazdasági szereplőket is bevonják, egy olyan struktúrán belül, amely "az állam különböző ágai és a 'komplex szervezetek' közötti rendkívül rugalmas operatív szimbiózis [...], amelyet egyes szerzők procedurális neokorporatívizmusnak vagy 'közfelelős' önszabályozásnak a decentralizált társadalmi rendszerekben! neveznek."¹⁰⁶

Fontos példa erre az 1995-ben a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) mellett létrehozott vitafórum. Néhány év alatt a többoldalú kereskedelmi tárgyalások kiemelt helyszínévé vált. Az államok valódi szószólóként lépnek fel vállalataik képviselőként, és védik a kereskedelmi napirendjükön szereplő konkrét termékeket. A közjog és a magánjog minden eddiginél jobban keveredik. Lényegében a WTO-vitákban részt vevő valamennyi állam a nagy multinacionális vállalatok védelmére összpontosítja követeléseit, pontosan azért, mert ezek a vállalatok azok, amelyek globálisan kereskednek a termékekkel. Bár az államokat továbbra is diplomaták képviselik a vitákban, a beadványok és az információnyújtás jelentős részét az ügyben érintett vállalatok által felbékelt magánjogi cégek végzik. Még a gazdagabb tagállamokat - például az Egyesült Államokat, Japánt vagy az Európai Unió tagállamait - érintő vitákban is túlnyomórészt ilyen, a vállalatok által felbékelt magáncégek vesznek részt.¹⁰⁷ Fontos kölcsönhatás van tehát a köz- és magánérdekek között a gazdaságdiplomácia alkalmazása során a nemzeti politikába leginkább integrálódott vállalatok megerősítése érdekében. Brazília eklatáns példa erre. Bár a WTO vitarendezési testületének egyik leggyakoribb felhasználója, az országot a legtöbb esetben a magánvállalatok érdekei vezérelték. Ezek a vállalatok ügyvédi irodákat bíztak meg

¹⁰⁵ Kiss Sándor, fenti 99. lábjegyzet.

¹⁰⁶ Gunther Teubner, *Unitas Multiplex: Corporate Governance in Group Enterprises, in Regulating Corporate Groups in Europe* 80 (D. Sugarman & G. Teubner szerk., 1990).

¹⁰⁷ Lásd különösen WTO/DSB, Japan-Measures Affecting Consumer Photographic Film and Paper (WT/DS44).

amelyek segítettek a WTO előtti védekezésben vagy követelések felvetésében. A WTO első tizenhét évében Brazília csak egyetlen esetben, egy gumiabroncsokkal kapcsolatos ügyben járt el a magánszektor segítségével. ¹⁰⁸

A nagy-, közép- és kisvállalkozások motivációja a nemzetközi jogi szabályozásban való részvételre elsősorban három tényezőn alapul. Először is, a vállalatoknak a nemzeti határokon belül megnövekedett versennyel kell szembenéznük a külföldi termékekkel szemben - ez a kereskedelem megnyitásának következménye. A kisvállalkozások gyakran nagyobb versenyképességgel rendelkeznek külföldi nagyvállalatokkal versyeznek, és túlélésük érdekében a kereskedelmi akadályok megteremtésére támaszkodnak. Másodszor, a globalizáció terjedésével ezek a vállalatok kereskedni kezdenek, termékeket exportálnak és importálnak, még olyan földrajzilag nagy és kulturálisan befelé forduló országokkal is, mint Brazília, India, Kína, az Egyesült Államok és Oroszország. Harmadszor, a nemzetközi kereskedelmi szabványok ma már olyan tárgyköröket szabályoznak, amelyek korábban a nemzeti jog hatáskörébe tartoztak, mint például a címkék, a műszaki szabványok, az egészségügyi szabványok és a dömpingellenes előírások.

Az állami joggal párhuzamosan vagy azzal együtt működő magánjogi rendszerek száma és jelentősége is nőtt. A gazdasági csoportok közötti magánjogi szerződések hálózatai, a tanúsítási szabványok (ISO és mások), a sportjog (például a FIFA), a kiberjog és más egyéb jogrendszerek hiányosságokat pótolnak, vagy az állami konfliktuskezelési és közpolitikai eljárások helyettesítésére szolgálnak. A környezetgazdálkodásra vonatkozó ISO 14000 szabványcsalád, például, vagy a munkavédelemre vonatkozó ISO 19000, hatásokat válthat ki egy vállalat teljes termelési láncában. A nagy multinacionális vállalatok esetében a tanúsítási eljárások vagy a szerződéses hálózatok által létrehozott konkrét szabályok tényleges hatásai relevánsak lehetnek, és a nemzeti szabályozási környezet változásához vezethetnek. Mivel a termelési láncban több száz vállalkozás kapcsolódik egymáshoz, az egyik által tett kötelezettségvállalásoknak ugyanolyan vagy nagyobb hatása lehet, mint a termékre vonatkozó állami előírásoknak. Azokban a szegény országokban, ahol a környezetvédelmi vagy munkaügyi normák betartásának kikényszerítésére alacsony az intézményi kapacitás, vagy ahol talán még megfelelő védő jogi keret sincs, a magánszektor mechanizmusain keresztül történő végrehajtás átveszi azt a szerepet, amelyet általában az állami védelem tölt be. ¹⁰⁹ A magán szereplők nemcsak a globális kormányzási kapacitás kiépítésének politikai folyamatában vesznek részt, hanem saját rendszereket is létrehozhatnak az intézményesített politikai fórumokon kívül. ¹¹⁰

Ezen új modellek mindegyike olyan szabályokat követel meg, amelyek legalábbis úgy tűnnek, hogy az érintett szereplők számára egyenlőbbek, és az államok közötti egyenlőség látszatát keltik. ¹¹¹ Az eredmény egy olyan folyamat, amely

¹⁰⁸ Marcelo Dias Varela, *A DSB-jelentések végrehajtásának nehézségei: elemzés a futófelületű gumiabroncsok ügyén alapuló elemzés* 32 (2) Wis. Int'l L.J. (2013).

¹⁰⁹ Ezzel a ponttal az alábbiakban foglalkozunk.

¹¹⁰ Gunther Teubner, fenti 7. lábjegyzet, 9. o.

¹¹¹ Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 152-153. o., III. v.: La refondation.

a nemzetközi gazdasági kapcsolatok és vitarendezési mechanizmusok intézményesítése. Ez a folyamat például a gazdasági bíróságok sokféleségében, például a WTO vitarendezési testületében, a Világbank beruházási viták rendezésével foglalkozó nemzetközi központjának megerősödésében, valamint a magán választottbírói kamarákban, például a párizsi Nemzetközi Kereskedelmi Kamarában vagy a londoni Nemzetközi Választottbírói Kamarában - ezek a bírósági mechanizmusok kifejezetten vagy hallgatólagosan nyitva állnak a magánszereplők előtt.

A kereskedelmi viták rendezésének intézményesülése pozitívan hat a gazdaságilag erősebb államok által a gyengébbekkel szembeni megtorló intézkedések valószínűségének csökkentésére. Például a Brazília és az Egyesült Államok között a WTO előtt zajló gyapotügy azért működött, mert lehetővé tette Brazília számára, hogy megtorló intézkedésekkel fenyegetsen az Egyesült Államok ellenintézkedései nélkül, és hatékonyan hozzájárult az illegális amerikai támogatások csökkentéséhez.¹¹² Mindazonáltal a liberális elfogultságú intézményesítésnek negatív hatásai is vannak, például olyan gyakorlatilag azonos szabályok létrehozása, amelyek olyan államokra vonatkoznak, amelyek versenyképessége drasztikusan eltérő, mint például a WTO-t irányító szabályrendszer, valamint az államoknak a nemzetközi bírói testületekben ellenük felhozott jogsértési állításokkal szembeni védekezési képességeiben mutatkozó egyenlőtlenségek.

A piacorientált szereplők el akarják kerülni az olyan szabályozatlan tevékenységeket, amelyek képesek destabilizálni az üzleti tevékenységükbe vetett bizalmat; ennek eredményeképpen sok esetben a fokozott nemzetközi szabályozást támogatják, legyen az állami vagy magán szabályozás. "A liberalizmus, miután a deregulációt és a gazdasági tér és a területi politika szétválasztását favorizálta, új szereplők megjelenését okozza, amelyeket erősebb etika és a felelősség nemzetközivé válása jellemez."¹¹³ A vállalatok azon erőfeszítései, hogy olyan szabványok segítségével önszabályozzanak, amelyek vagy nem kötelező erejűek, vagy nem hivatkozhatnak jogforrásként a nemzetközi választottbírói eljárásban, hatástalannak bizonyultak a kereskedelem bővüléséhez szükséges stabilitás megteremtésében. A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC), a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) vagy maga az ENSZ égisze alatt kidolgozott magatartási kódexek elszaporodtak, és bizonyítják a vállalatok által maguk által megszabott, ugyanakkor nemzetközi szervezetek által felügyelt korlátokat. Ezek a korlátok szolgálnak paraméterként arra vonatkozóan, hogy mi megengedett vagy tolerált az üzleti tevékenységben.¹¹⁴

¹¹² Szimbolikus példák tucatnyi esetben fordultak elő még nagyobb aszimmetriával rendelkező felek között, mint például Trinidad és Tobago és az Európai Unió (akkor még Európai Közösségek) között a banán exportjáról. A sorrendben Egyesült Államok. Subsidies on upland cotton (WT/DS/267) és European Communities - Regime for importation, sale and distribution of bananas (WT/DS/27).

¹¹³ Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 152-153. o., III. v.: La refondation...

¹¹⁴ Olivier de Schutter, fentebb 104.

A termelési struktúrák új modelljei az ipari termelés diverzifikációján alapulnak a világ minden táján szétszórt gyárakban. Egy új, információ alapú modell kezd felértékelődni a hagyományos, fordista termelési modellnél. A fordista modellt a nagyvállalatok termelési struktúrái jellemezték, specializált gyárakkal, jól meghatározott vezetői hierarchiával, alacsonyan képzett munkaerővel és az azonos alkatrészek gyártásával az egész világon történő felhasználásra. Az információalapú modell a magasan képzett munkaerőt és a rugalmasabb gyárakat hangsúlyozza, amelyek a globális forgalmazási és termelési igényeknek megfelelően különböző termékeket állítanak elő, nagyobb hozzáadott értékkel és nagyobb technológiai tudással.¹¹⁵

Ennek a folyamatnak negatív aspektusai is vannak. A magánszereplők közötti döntéshozatal módszerei akadályokat gördítenek a hatékony felelősségvállalás elé. Különösen a hierarchikus vagy személytelen ellenőrzési eszközök, amelyek kizárják a felsővezetői pozíciókat a felelősség alól, a saját eszközök nélküli árnyékvállalatok létrehozásának lehetősége, valamint a termelés áthelyezése olyan országokba, ahol alacsonyak a környezetvédelmi és szociális normák, mind növelik a súlyos balesetek vagy az emberi jogok globális szintű megsértésének kockázatát.¹¹⁶ Ez az áthelyezés anélkül történik, hogy bárkit is felelősségre lehetne vonni, vagy bármilyen érdemi lehetőséget biztosítana a jogorvoslatra. A legszélsőségesebb körülmények között, az információ mint áru uralkodó rendszerében a munkavállalókból és munkaadókból álló munkaerőpiacot felváltja a kizárólag áruk és szolgáltatások piaca.¹¹⁷ Ennek következtében a szabályozási eszközök a teljes foglalkoztatottság és a munkavállalók jólétének előmozdítása helyett a szabadkereskedelmi rendszer előmozdítására helyezik a hangsúlyt, ami gazdasági torzulásokkal járhat. Még a szabadkereskedelmet támogató szervezetek is elismerik, hogy nincs közvetlen kapcsolat a belföldi és nemzetközi kereskedelem bővülése és a munkahelyteremtés vagy az egyenlőtlenségek csökkentése között.¹¹⁸

11. A transznacionális civil szereplők felemelkedése

¹¹⁵ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 78. o.

¹¹⁶ Helen Ruiz-Fabri & Andrea Hamann, *Transnational Networks and Constitutionalism*, 6 *Int'l J. Const. L. (I - CON)* 481-508 (2008). Gunther Teubner, *A névtelen mátrix: Human Rights Violations by 'Private' Transnational Actors*, in 69 (3) *The Modern Law Review* 331-332 (2006); Larry Catá Backer, *Economic Globalization and the rise of efficient systems of global private lawmaking*, in *University Of Connecticut Law Review* (2007, 39. évf., 4. sz.); exemplo da Birmânia: P-F Docquir, L. Hennebel, in Thomas Berns & Pierre-François Docquir & Benoît Frydman & Ludovic Hennebel & Gregory Lewkowicz, *Responsabilité des entreprises et corégulation* 79-145 (Bruylant, 2007).

¹¹⁷ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 78. o.

¹¹⁸ A kereskedelem és a fejlődés közötti közvetlen kapcsolatot széles körben tanulmányozzák a fejlett és a fejlődő országok közötti kereskedelem szempontjából. A jelenlegi helyzet azonban, amelyet az összes nagy ország exportjának nagyobb diverzifikációja jellemez, azt mutatja, hogy ez a közvetlen kapcsolat nem mindig figyelhető meg. A technológiaintenzív struktúrákban, az azonos fejlettségi szintű partnerek közötti kereskedelemben a hatások eltérőek lehetnek. Ebben az értelemben lásd: WTO és ILO, *Trade and employment, Challenges for policy research*. Genf: WTO és ILO, 2007.

A polgári szereplőket¹¹⁹ a gazdasági szereplőktől az általuk követett altruista érdekek alapján különböztetik meg, amelyek például az emberiség javára összpontosítanak, nem pedig a gazdasági magánérdekek kielégítésére. Az utóbbi években a befolyásos nemzetközi civil szervezetek száma, szerepe és profílja drámaian megnőtt, mind számuk, mind pedig szerepük és profíljuk tekintetében. Az ENSZ által elismert nemzetközi nem kormányzati szervezetek száma 1990 és 2000 között megtízszereződött.¹²⁰ Különböző területeken, mint például a humanitárius jog, az emberi jogok nemzetközi védelme és a környezetvédelmi jog, a nem kormányzati szervezetek alapvető szerepet játszottak a jog nemzetközivé válásának folyamatában. Ahogy Foucault mondhatná az Amnesty International, a Terre des Hommes és a Világ Orvosai (*Médecins du Monde*) szerepét elemezve, a nem kormányzati szervezetek képesek arra, hogy az egyetemesen érvényesülő elvek nevében megkérdőjelezzék az állami kormányok törvényhozói és bírói monopóliumát.¹²¹

Így a nem kormányzati szervezetek fontos szerepet játszanak a három tipikus államhatalmi ág - a törvényhozás, a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás - mellett. Mégis túlzás lenne azt állítani, hogy a nem kormányzati szervezetek fontosabbak, mint az államok. A nem kormányzati szervezetek befolyása a nemzetközi jog irányára eltér az állam által gyakorolt befolyástól, mivel az államok a nemzetközi jog kialakulásának és végrehajtásának minden szakaszában közvetlenül is felléphetnek. A nem kormányzati szervezetek azonban közvetlenül vagy közvetve részt vesznek a jog kialakításában azáltal, hogy támogatják a delegációkat utazásaik során, elnökölnek az egyezményekben,¹²² vagy információt nyújtanak a támogatásukra

---

¹¹⁹ Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 27. o., III. v.: La refondation des pouvoirs. Editions du Seuil, 2007. A szerző így jellemzi a civil szereplőket, például a nem kormányzati szervezeteket, mivel úgy tűnik, hogy a nemzeti és néha a regionális állampolgárság fölé helyezendő globális állampolgárságot vetítik előre, és hozzájárulhatnak a kollektív akarat kialakulásához. Az eredetiből: "Mais les ONG ont aussi leur propre pouvoir d'action, grâce à des budgets parfois considérables. [...] Ces acteurs " civiques " puisqu'ils préfigurent une citoyenneté mondiale qui se superposerait à la citoyenneté nationale et parfois régionale (européenne notamment) - peuvent ainsi contribuer à l'émergence d'une volonté collective. A formális képviseleti demokrácia hiányában a polgárok e mozgalmaiban a részvételi demokrácia kialakulását láthatjuk, azzal a feltétellel, hogy figyelemmel kell lenni a klientelizmus és az instrumentalizáció kockázatára." Itt a nem kormányzati szervezet kifejezést használjuk a civil szereplők leírására is, megjegyezve, hogy különböző szervezetek és szerzők ezt a kifejezést a gazdasági vagy tudományos szereplőkre is használják. Lásd különösen Marcelo Dias Varella, *Le rôle des organisations non-gouvernementales dans le développement du droit international de l'environnement*, 132 (jan-mar) Journal du Droit International, 41-76 (2005).

¹²⁰ Az ENSZ által elismert nem kormányzati szervezetek száma nagyjából 3500, amelyek konzultatív státusszal rendelkeznek a Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC) előtt, ami hozzáférést biztosít az ENSZ szinte valamennyi kormányközi folyamatához, DPI-ONG, NU, Section des organisations non-gouvernementales, Accessed Mar. 13, 2012. március 13.

¹²¹ Foucault szavaival élve, meg kell változtatni a szereplők szerepét. Azok, akik kormányoznak, nem hallgatnak; általában csak beszélnek, és soha nem hagyják abba a beszédet. Az eredetiben: "Amnesty International, Terre des hommes, Médecins du monde sont des initiatives qui ont créé ce droit nouveau: celui des individus privés à intervenir effectivement dans l'ordre des politiques et des stratégies internationales. La volonté des individus doit s'inscrire dans une réalité dont les gouvernements ont voulu se réserver le monopole, ce monopole qu'il faut arracher peu à peu et chaque jour. Michel Foucault, *Dits et écrits* 708 (1954-1988, IV) (1994).

¹²² Ilyen például a CITES és a Ramsari Egyezmény, amelynek a Nemzetközi Természetvédelmi Unió ad otthont a titkárságnak.

az államok álláspontja mellett vagy ellen.¹²³ A szerződésalkötési tárgyalások során úgy vesznek részt, hogy technikai segítséget és információt nyújtanak a delegációknak, és pénzügyi támogatást nyújtanak a nemzetközi szervezeteknek.¹²⁴ Ez a folyamat nem új keletű. A tizenkilencedik és huszadik században a Nemzetközi

A Vöröskereszt a humanitárius jog fejlődésének egyik kulcsszereplője volt, a polgári lakosság és a hadifoglyok védelméről szóló első szerződésektől kezdve (1949-1977). A hidegháború végével a humanitárius csatornák megnyitásával az akadályok lebontásával és a beavatkozási joggal kapcsolatos változások előmozdításában kulcsszerepet játszottak a szakosodottabb, részben semleges, részben nem szakosodott nem kormányzati szervezetek, mint például a Világ Orvosai és az Orvosok Határok Nélkül (*Médecins Sans Frontières*). Különböző esetekben a nem kormányzati szervezetek *amicus curiae*-ként vagy a tárgyalások elleni tiltakozóként vehetnek részt, mint például Seattle-ben és a WTO szellemi tulajdonról szóló későbbi konferenciáin. Az olyan civil szervezetek, mint az Oxfam, 4500 alkalmazottal, 30 000 önkéntessel és több mint egymillió adományozóval, valamint a nemzetközi tárgyalási színtér kulcsfontosságú városaiban (Genf, Brüsszel, Washington, New York) működő tisztviselőkkel képesek gyorsan terjeszteni az információkat és napok alatt ezeket mozgósítani az emberi jogok támogatására.¹²⁵

Figyelemre méltó az olyan nem kormányzati szervezetek, mint a Human Rights Watch és az Emberi Jogok Nemzetközi Szövetsége részvétele az igazságügyi fórumokon. Ilyen például a Pinochet-ügyben vagy az Emberi Jogok Európai Bíróságán és a különböző országok legfelsőbb bíróságain való részvétel, valamint a Nemzetközi Büntetőbíróságon való befolyás, különösen az áldozatoknak az emberiesség elleni bűncselekmények kivizsgálásában való részvétele tekintetében.

¹²⁶

Az ezekben az ügyekben részt vevő szereplők profilja eltér a hazai szinten befolyással rendelkezőktől. A nem kormányzati szervezetek nemzetközileg sokféle formát öltenek. A szakszervezetek például nehezen tudnak nemzetközi szinten ugyanolyan befolyást gyakorolni, mint amilyenre belföldön képesek. Még a nem szakszervezeti nem kormányzati szervezetek között is két kategória alakul ki: az egyik oldalon a hatalmas erőforrásokkal, globális képviselettel és fellépéssel, valamint több ezer támogatóval (beleértve az államokat is) rendelkező szervezetek, mint például a Vöröskereszt, a Világ Orvosai, az Emberi Jogok Nemzetközi Szövetsége, a Greenpeace, a WWF és az ATTAC; a másik oldalon a nagy technikai kapacitással és mobilitással rendelkező kis egyesületek, amelyek olyan dokumentumokat készítenek, amelyek hatással vannak a nemzetközi tárgyalások egyes pontjaira, mint például a RAFI és a GRAIN környezetvédelmi kérdésekben vagy a CEJIL az emberi jogok területén.

¹²³ Anne-Marie Slaughter, *International law and international relations* 122-142, in *Recueil de Cours de l'Académie de Droit International*, (v. 285, 2000). és Marie-Laure Lambert-Habib, *Le commerce des espèces sauvages: entre droit international et gestion locale* 222-224 (2000).

¹²⁴ Marcelo Dias Varela, fenti 119. lábjegyzet, 45. o.

¹²⁵ www.oxfam.org

¹²⁶ Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 26-27. és 165-166. pont, III. v.: La refondation, és 68. cikk, do Estatuto de Roma (TPI).

A nagy nemzetközi civil szervezetek több ezer támogatót vonzanak és fontos erőforrásokat mozgósítanak. Finanszírozzák a kevésbé gazdag országok küldöttségeit, amelyek támogatni akarják álláspontjukat, mint például amikor a WWF finanszírozta Indonézia, Tanzánia és Zimbabwe utazását. Akár nemzetközi szervezeteket is finanszírozhatnak, hogy lehetővé tegyék a tárgyalások folytatását, mint például a Nemzeti Vadászszövetség CITES-ülések támogatásának esetében.¹²⁷ Az ilyen szervezetek időnként még a nemzetközi egyezmények társelnökei is, mint például az IUCN a Ramsari Egyezmény és a CITES esetében.¹²⁸ Hozzájárulnak a különböző országok által elfogadott modellszabványok létrehozásához, és technikai vagy tudományos információkat készítenek az államok álláspontjának alátámasztására; egyes szervezetek még azzal is részt vesznek, hogy földterületeket szereznek a fejlődő országokban a magántulajdonban lévő természetvédelmi területek létrehozásához. Különösen szembetűnő a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának világméretű jelentősége. Brazíliában például minden egyes árvíz vagy földrengés okozta katasztrófa esetén a Vöröskereszt megmutatja fontosságát, mivel általában még az állam előtt képes megszervezni a válaszlépéseket az áldozatoknak szánt adományok átvételében és szétosztásában. Ugyanez a minta fordul elő az egész világon.

A kis, szakosodott szervezetek viszont jellemzően csak kis számú magas szintű alkalmazottal rendelkeznek, akik az egyes témákról szóló nemzetközi tárgyalások befolyásolásához elengedhetetlen információk gyűjtésére és terjesztésére szakosodtak. Az általuk készített anyagok minőségének köszönhetően gyorsan hírnévre tesznek szert a saját területükön, és így képesek beszámolóik több millió példányát egy-két nap alatt több millió példányban terjeszteni az érdeklődők honlapjain vagy e-mail listáin keresztül. Ilyen például a GRAIN, a RAFI és számos más, a genetikai erőforrásokhoz való hozzáféréssel és környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó szervezet.

¹²⁹

Természetesen a civil szereplők továbbra is szembesülhetnek az azonosítással, a legitimitással vagy a függetlenséggel kapcsolatos problémákkal,¹³⁰ különösen azért, mert sajátos vagy radikális érdekeket képviselő csoportokat képviselhetnek, vagy azért, mert az üzleti élet vagy a kormányok látszólag független szervezeteket használhatnak fel követeléseik legitimálására. A nemzetközi közösség különböző kritériumokat alkalmaz a civil szereplők elismerésére és elfogadására - a nemzetközi szervezetektől vagy tárgyalási fórumoktól függően eltérő normákat. Egyes szervezetek, mint például az ENSZ, szigorúbb normákat fogadnak el, aminek következtében az elfogadott csoportok általában kisebb számú, nagyobb erőforrásokkal rendelkező nemzetközi szervezetből kerülnek ki. A WTO

¹²⁷ Marie-Laure Lambert-Habib, fenti 130. lábjegyzet, 225. o. és Marcelo Dias Varella, fenti 126. lábjegyzet, 50-51. o.

¹²⁸ Az UNEP kezdetben az IUCN nem kormányzati szervezetet nevezte ki, és a titkárság minden feladatát ráruházta. Ez ideiglenesen egy évre történt, de 1984-ig meghosszabbították, amikor az Állandó Bizottság megkérdőjelezte a kijelölést, tekintettel arra, hogy nem minden állam tagja az IUCN-nek, így nem volt célszerű, hogy alávéssék magukat a nem kormányzati szervezet ellenőrzésének. Marie-Laure Lambert-Habib, fenti 130. lábjegyzet, 222-223. pont.

¹²⁹ Ver dados do artigo da Clunet. Marcelo Dias Varella, fenti 119. lábjegyzet, 50. pont.

¹³⁰ Mireille Delmas-Marty, fenti 52. lábjegyzet, 169. o.

rugalmasabb kritériumokat és a "nem kormányzati szervezet" tágabb meghatározását alkalmazza, amely az üzleti társulásoktól a természetes személyekig mindent magában foglal, bár korlátozott gyakorlati részvételi lehetőségekkel. A legitimitás kritériumai a szervezet céljaitól vagy működési módjától függően változnak. A természeti vagy emberi katasztrófákra reagáló nem kormányzati szervezetek a munkájuk hatékonyságának megítélése alapján nyerik el a legitimitást; az agytrösztök az általuk nyújtott információk minősége alapján; a lobbiszervezetek, amennyiben bizonyítani tudják, hogy képesek az államokat a politikák jóváhagyására kényszeríteni - ezek a kritériumok más, szubjektívebb tényezőkhöz is kapcsolódhatnak, mint például a belső döntéshozatali folyamat integritása és átláthatósága.¹³¹ Bizonyos esetekben a legitimitás a belső demokrácia szintjéhez kapcsolódik a döntéshozatal során.

A civil szereplők felléphetnek az államok mellett, ellen vagy azoktól függetlenül a jog nemzetközivé válásának folyamatában, ami a gyakorlatban nem feltétlenül kötődik a civil szervezet eredetéhez. Egyrészt elég gyakori, hogy a civil szervezetek tagjai részt vesznek a nemzeti delegációkban, különösen akkor, amikor a civil szervezet szakterületét tárgyalják. Gyakran az NGO-k olyan dokumentumokat adnak ki, amelyeket a tárgyalások kiindulópontjaként fogadnak el a közpolitikai vagy jogi normák nemzeti és nemzetközi szintű kialakításában, végrehajtásában és nyomon követésében; emellett az ilyen dokumentumok felhasználhatók a nemzetközi szervezetek információmegosztásának részeként, mint például az ENSZ Emberi Jogi Központja, ahol az információk 80%-a az NGO-kból származik.¹³² A nem kormányzati szervezetek fontossága ebben a folyamatban több tényezővel is mérhető, többek között azzal, hogy 2000-ben és 2001-ben két Nobel-békedíjat ítéltek oda a nem kormányzati szervezetek koalícióinak a humanitárius segítségnyújtás, illetve a szárazföldi aknák használatának betiltásáért folytatott harcukért.

Az államokkal szemben a nem kormányzati szervezetek nemcsak a nemzetközi tárgyalásokon, hanem a bírósági szférában is fellépnek, akár hazai, akár regionális, akár nemzetek feletti szinten. Az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság vagy az Emberi Jogok Európai Bírósága elé vitt ügyek jól mutatják, hogy a nem kormányzati szervezetek fellépése hogyan vezetett az államok részéről fontos változásokhoz. Brazíliában e folyamat példái közé tartozik a családon belüli erőszakról szóló törvény (Maria da Penha törvény), az elmeegógyintézetek rendszer, a lehallgatási törvények, valamint az amnesztiával és az illegális erdőirtással kapcsolatos közelmúltbeli vita. A CEJIL, egy magán nonprofit egyesület, amely körülbelül 25 alkalmazottal rendelkezik, az Amerika-közi Bíróság történetében elbírált ügyek mintegy felét - 2012-ben több mint 100 ügyet - segítette elő. A CEJIL az ügyek kiválasztása a még nem tárgyalt témák stratégiai elemzése alapján történt.

¹³¹ PETERS, A.; FORSTER, T.; KOECHLIN, L., Towards non-state actors as effective, legitimate, and accountable standard setters, *In: Non-state actors as standard setters*, Framing the issue in an interdisciplinary fashion, (Anne Peters & L. Koechlin & G. F. Zingernagel), 516. o.

¹³² J. Laroche, *Politique internationale*, 137. o.

a Bíróság által olyan államokkal szemben, amelyekben a döntéseknek jelentős politikai hatása lenne mind belföldön, mind regionális szinten, lehetővé tette a szervezet számára, hogy maximalizálja az eredményeket és a változásokat, amelyeket számos országban a politikai struktúrára gyakorolt. ¹³³

Számos nemzetközi szervezet és bíróság azonban továbbra is elzárkózik a nem állami szereplők részvétele elől. Az ICJ ellenállása például nagyrészt annak köszönhető, hogy a Bíróság korai időszakában két meghiúsult kísérletet is tettek a Bírósághoz való hozzáférés megnyitására; a lépés egy olyan unortodox mintához vezetett, amelyben a nem kormányzati szervezetek petíciókat és dokumentumokat juttatnak el a Bíróság könyvtárába, amelyeket később a Bíróság határozataiban idéznek. A WTO saját eljárási eszközzel jött létre, amely lehetővé teszi az *amicus curiae*-t; az ilyen részvétel korlátozott, de bizonyos ügyekben érezhető hatása volt. ¹³⁴ Hazai szinten, például Braziliában a nyilvános polgári per (*ação civil pública*) intézménye révén a jogi gerilla taktika valódi példái voltak sikeresek, mint például a genetikailag módosított szervezetek betiltása körüli jogi vita esetében. Sok esetben a nyilvános polgári pert indító nem kormányzati szervezetek végül visszalépnek a pertől, amikor azt a brazil ügyészség (*Ministério Público*) magába olvasztja; ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni a nem kormányzati szervezet értékét a kérdés felvetésében.

A civil szereplők gyakran alkalmazzák azt a taktikát, hogy olyan hálózatokon keresztül tevékenykednek, amelyek ritkán vonják be az állami törvényeket és rendeleteket, és kevésbé rendelkeznek formális jogi kötöttségekkel. A civil szereplők egyik első nemzetközi szintű koalíciója - amely a Nestlé ellen alakult - jól illusztrálja ezt a szempontot. Az 1960-as években egy chilei kutató cikket publikált a Nestlé bébiételeit fogyasztó gyermekek halálozásának növekedéséről. Az egészségügyi probléma a felhasznált tápszer, a gyártás európai koncentrációja és a távoli országokba történő szállítás módszerei miatt merült fel. Egy amerikai nem kormányzati szervezet felkérte a szerzőt, hogy foglalja össze a cikket nemzetközi publikálás céljából, ami a "Nestlé megöli a babákat" című híres röpirathoz vezetett. Rövid időn belül több mint 10 000 egyesület csatlakozott a svájci cég termékeinek bojkottálására irányuló globális kampányhoz. Több éves küzdelem után a két fél megállapodásra jutott, amelynek értelmében a Nestlé drasztikusan megváltoztatta a csecsemőtápszerek gyártási folyamatát, amelyet az UNESCO minőségi szabványként hagyott jóvá. Cserébe a nem kormányzati szervezetek koalíciója vállalta, hogy tíz évig nem támadja a Nestlé márkát, amit teljesítettek is. Fontos megjegyezni, hogy a megállapodás, bár azt csak az egymással formálisan semmilyen kapcsolatban nem álló civil szervezetek képviselője írta alá, úgy működött, mintha jogilag kötelező érvényű lenne az érintett felekre nézve. ¹³⁵

¹³³ Interjú Francisco Quintanával, CEJIL, 2012.07.06.

¹³⁴ Egyesült Államok - Egyes garnélarákok és garnélarákból készült termékek behozatali tilalma (WT/DS58), Garnélarák/Teknős ügy; Európai Közösségek - azbesztet és azbesztartalmú termékeket érintő intézkedések (WT/DS135), többek között.

¹³⁵ www.oxfam.org

12. A transznacionális tudományos szereplők felemelkedése

A tudományos közösség egyik megkülönböztető jellemzője, hogy a politikai közösségnél gyorsabban képes megszervezni magát a közös problémák kezelésére; ez a képesség jelentős befolyást biztosít a tudományos közösségnek más rendszerek felett. A tudományos közösség azon képessége, hogy szinte automatikusan nyomon követi a múltban bekövetkezett események közötti ok-okozati összefüggéseket, lehetővé teszi számára, hogy nagyobb befolyást gyakoroljon az ilyen eseményekre. A társadalom fokozatosan megszűnik hinni a boszorkányokban és a mágiában, és inkább a tudományban kezd hinni, ami lehetővé teszi a társadalom számára, hogy saját maga alakítsa a jövőjét, vagy legalábbis megpróbálja befolyásolni azt a már megszerzett ismeretei alapján. Így a politikai és jogi rendszer döntési lehetőségei kiszélesednek.¹³⁶

A tudományos rendszert is saját kommunikatív logikája (igaz/nem igaz) vezérli, amelyet sajátos gondolkodásmódja jellemez, és amely az eredmények felhasználásán és kiadásán alapul, hogy magát a rendszert mozgassa. Ezt a gondolkodásmódot nevezem tudományos racionalitásnak. A tudományos közösség kommunikációs módszere tudományáganként változik; mindazonáltal, bár például a társadalomtudósok nem gondolkoznak pontosan úgy, mint a kemény tudományok tanítványai, mindketten találnak közös nyelvet és módszereket, amelyek a tudományos közösség kommunikatív diskurzusához kötik őket.¹³⁷

A technológia fejlődésével a társadalom jobban meg tudja állapítani és meg tudja jósolni az ok-okozati összefüggéseket a tettei és a lehetséges károk között. A tudományos ismeretek a különböző társadalmi rendszerek központi elemévé válnak. A jog területén az ilyen ismereteket különösen a jogi normák kidolgozásában használják fel, akár a politikai döntések indoklásaként, akár korlátjaként. Az igazságszolgáltatásban a szakértők által biztosított tudományos ismeretek legitímálják és befolyásolják a döntéseket. A végrehajtó hatalomban ez határozza meg, hogy az államnak hogyan kell eljárnia a hatásvizsgálatok elvégzése, a jogi szabályok értelmezése és a közpolitikák megvalósítása során. Intézményi, nemzeti vagy nemzetközi szinten a tudományos ismeretek lehetővé teszik a konkrét elemek és működési eljárások folyamatos reprodukálását, hogy a szervezetek jobban pozícionálhassák magukat, és jobban kölcsönhatásba léphessenek más szervezetekkel.¹³⁸ Ez a folyamat olyan forogatókönyvet hoz létre, amelyet mások "a kormányzás globális szakosodásának" neveznek, és amelyben a tudás és a hatalom egyre jobban közeledik egymáshoz. Nem hozza létre azonban e fogalmak összeolvadását, mivel a döntés-

---

¹³⁶ Niklas Luhmann, *Sociología del riesgo* 90 (2006) és Marie Angèle Hermitte, *La fondation juridique...*, op. cit., 145-160. o. (2).

¹³⁷ LUHMANN, N., *Sociología del riesgo*. México: Universidad Iberoamericana, 2006, 90. o., és M. A. Hermitte, fenti 13. o., 145-162. o..

¹³⁸ José Eduardo Faria, fenti 12. lábjegyzet, 174. o.

a döntéshozó hatalom továbbra is egy olyan politikai osztály kezében van, amely egyre inkább képes kapcsolatot teremteni a tudományos közösséggel, de nem azonosul vele.¹³⁹

A tudományos racionalitás szószólói a tudományos közösség tagjai. A tudományos szereplőknek sikerült megalapozniuk a legitimitás bizonyos feltételeit, ami növelte a tudósok lehetőségét arra, hogy hozzájáruljanak a jog nemzetközivé válásának folyamatához. A tudományos kutatás szabadsága, a szakértői értékelés, valamint a korlátok és a bizonyosság hiányának elismerése hozzájárul a tudomány saját logikai struktúrájához, amely önlegitimáló és ráerőlteti magát a jog világára. Bizonyos esetekben a tudósok valódi globális jogalkotók, mert amikor meghatározzák egy adott termék vagy folyamat biztonságosságát vagy bizonytalanságát, akkor sikerül a nemzetközi és hazai szintű legitim struktúrákon keresztül betiltani vagy ellenőrizni ezeket a termékeket vagy folyamatokat. Erre számos példa van, például az Egészségügyi Világszervezethez (WHO) kötődő szakemberek csoportjai világvilágjárványok esetén, vagy a *Codex Alimentarius* szabványai, amelyeket a WTO joga erősít meg.¹⁴⁰

Számos ágazatban tudósok csoportjai mozgósítanak, hogy a nemzetközi katasztrófák elkerülése érdekében befolyásolják a politikai döntéshozókat a jogi normák kidolgozásában. Az éghajlatváltozás területén például a Meteorológiai Világszervezet (WMO) 1979-ben megszervezte az éghajlatváltozással kapcsolatos kutatási programot, amelynek célja az volt, hogy elemezze az éghajlatváltozás által okozott lehetséges hatásokat, és megoldási javaslatokat tegyen a nemzetközi politikai közösségnek. A csoportból 1986-ban alakult meg az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC), amelynek jelentései ma az UNEP és a WMO égisze alatt a kérdéssel kapcsolatos tárgyalások alapjául szolgálnak.¹⁴¹ Az IPCC 2007-ben még Nobel-békedíjat is kapott hozzájárulásáért. A közegészségügyben a 2009-ben és 2010-ben a H1N1 influenza világvilágjárvány elkerülése érdekében meghozott, az elfogadható kockázat mértékére és a meghozandó intézkedésekre vonatkozó döntések néhány óra alatt magatartásváltozást eredményeztek az egész bolygón, olyan hatékonysággal, amelyet semmilyen jogi intézkedés nem tudott elérni.

13. Következtetések

A tudósok globalizálódásának folyamata zajlik, a szakértők nemzetközi együttműködési hálózatokba szerveződnek, amelyek szinte minden ország prioritási listáján előkelő helyet foglalnak el a kutatásfinanszírozás tekintetében. Hálózati tevékenység, amelyet következetes szakértői értékeléssel ellenőriznek, a tudományra jellemző struktúrán belül,

¹³⁹ Mireille Delmas-Marty, fenti 52. lábjegyzet, 204. o.

¹⁴⁰ A *Codex Alimentarius* már több mint 3000 szabványt tartalmaz a termékek és termelési módszerek szabályozására. Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 213. o., és Krish, 5. lábjegyzet, 216-217. o..

¹⁴¹ Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 196-197. o., és www.ipcc.ch.

mivel a tudósok nagy része szinte azonnal hozzáfér a világ tudományos kutatásaihoz, erős kapcsolatokat tesz lehetővé a tudományos világban, ami talán a legjobban integrálttá teszi ezt a társadalmi csoportot. A tudomány világában a tudás és a hatalom előállításának és legitimálásának módszerei azonban nem demokratikus elveken alapulnak; hiányzik belőlük a részvétel. Amikor olyan globális válságokról van szó, mint az éghajlatváltozás, a biotechnológia és az atomenergia, nemcsak globális szerveződésre, hanem a döntéshozatal és értékelés demokratikus kiterjesztésére, valamint a technológiai fejlődés globális léptékhez igazított etikai kritériumokon alapuló ellenőrzésére és szabályozására is szükség van. Szükséges lesz a szakértők összekapcsolása más kormányzati hálózatokkal, hogy a tudomány és más társadalmi rendszerek egy irányba haladjanak. Az elképzelés nem a "tudás" ellenőrzésére vagy létrehozására irányul, hanem inkább a hatáskörök, a vágyak és a tudás összekapcsolására, a politikai döntéseknek e tudás metszéspontjába helyezésére, összekapcsolva nemcsak a tudományos, hanem a (humán tapasztalatokon keresztül szerzett) társadalmi tudást is. ¹⁴²

Az egyik probléma a hagyományos tudás eltűnésének tendenciája - az olyan tudásé, amely nem követi a tudományos legitimációs módszereket, hanem a helyi népek kulturális fejlődésében rejlik. Egyes nemzetközi normák, például az UNESCO 2002-es Kulturális Sokszínűség Egyetemes Nyilatkozata és az azt követő egyezmény rendelkezik a hagyományos tudás védelméről. A modern társadalom azonban egyértelműen távolodik a hagyományos népek tudását tiszteletben tartó és értékelő globális multikulturális társadalom fogalmától, az információs korszakon át a tudásalapú társadalom felé haladva, amelyben a tudás (megmentők) kereszteződése a kultúrák közötti párbeszédhez vezet. Ehelyett a tudás kvázi egyoldalú befolyásolását látjuk, amely a hagyományos gazdasági kapcsolatok struktúráit másolja, valódi kulturális csere nélkül. A fejlődő országok és a nem európai központok (az emberi jogok esetében) a szabványok és normák pusztá fogyasztóivá válnak, anélkül, hogy bármilyen hatással lennének globális artikulációjukra. ¹⁴³ Hiányoznak az e tudás "lefordítására" szolgáló mechanizmusok. Paul Ricoeur a fordítás csodálatos hatásáról beszélt, amely hasonlóságot teremt ott, ahol látszólag csak pluralitás létezik. Egy transzverzális, multikulturális, tudásalapú társadalom kialakítása csak akkor lesz lehetséges, ha a tudományos ismeretek képesek lesznek a helyi tudás lefordításának mechanizmusait beépíteni, és ezt a tudást a társadalmat formáló értékekbe beépíteni, ahelyett, hogy hagynák a hagyományos tudást kihalni. ¹⁴⁴

---

¹⁴² Christine Noiville, *Du bon gouvernement des risques* (2003). Mireille Delmas-Marty, 52. lábjegyzet, 198-199. o. III. v.: La refondation.

¹⁴³ Mark Toufayan, Identity, Effectiveness, and Newness in Transjudicialism's Coming Age, 31 *Mich. J. Int'l L.* 314.

¹⁴⁴ Paul Ricoeur, *Projet universel et multiplicité des héritages*, In: J. Bindé (org). *Où vont les valeurs?* 75-80 (entretien du XXI siècle, II), (UNESCO/Albin Michel, 2004) és Mireille Delmas-Marty, fentebb 52. lábjegyzet, 277. o.

és 250. Ricoeur emlékeztet bennünket arra, hogy a fordítás mindig is fontos eleme volt a kultúrák közötti érintkezésnek. A követeket mindig tolmácsok kísérték. Most az a kihívás, hogy a közvetlen érintkezésbe kerülő egész népek számára fordítási mechanizmusokat hozzunk létre. A nehézség abban rejlik, hogy a nyelv a kultúra tükörképe, és hogy a nyelvtől eltekintve is nehéz lehet megérteni másokat a kultúra különbözőségei alapján.